

DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ

HAK İHLALLERİ VE BM'NİN
UYGUR RAPORUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

AYŞE KURBAN

İRFAN TATLI

OHCHR Assessment of human rights concerns in the
Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China

...accounts to external pressure, revealed a strong political teachings" and rehabilitation based on self-criticism.¹²⁸ Such coercive administrative measures¹²⁹ are considered "inherently arbitrary" by the UN Working Group on Arbitrary Detention.¹³⁰

51. Finally, considering that the criteria for referral to VETC facilities are in large measure based on forms of ethnic, religious and cultural identity and expression, there is a significant concern that deprivations of liberty in VETC facilities are applied discriminatorily, which compounds the arbitrary character of detention in the centres.¹³¹

52. The Government has not released official data about the number of individuals who have undergone re-education in VETCs. In 2018, the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination noted that "estimates of the number of people detained range from tens of thousands to over a million", and called on the Government to provide accurate data.

148. The information currently available to OHCHR on implementation of the Government's stated drive against terrorism and "extremism" in XUAR in the period 2017-2019 and potentially thereafter, also raises concerns from the perspective of international criminal law. The extent of arbitrary and discriminatory detention of members of Uyghur and other predominantly Muslim groups, pursuant to law and policy, in context of restrictions and deprivation more generally of fundamental rights enjoyed individually and collectively, may constitute international crimes, in particular crimes against humanity.

149. The Government holds the primary duty to ensure that its actions are brought into compliance with international human rights law and to provide remedies for allegations of human rights violations.

İNSAMER

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

Doğu Türkistan'daki Hak İhlalleri ve BM'nin Uygur Raporunun Değerlendirilmesi

Hazırlayanlar

Ayşe Kurban, İrfan Tatlı

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Mehmet Ali Bolat

Web Editörü

Ayşe Kurban

Referans için: Kurban, A., Tatlı, İ., *Doğu Türkistan'daki Hak İhlalleri ve BM'nin Uygur Raporunun Değerlendirilmesi*, İHH/İNSAMER Rapor. Aralık 2022.

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müelliflerine aittir.

©İNSAMER 2022

Bu yayının bütün hakları mahfuzdur.

Sadece kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Mirnaruka

Aralık 2022

İNSAMER

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın araştırma merkezidir.

İÇİNDEKİLER

1	Giriş
3	Tarihî Arka Plan
5	Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Çin İçin Önemi
9	Bölgedeki Hak İhlalleri
12	Toplama Kampları
14	Zorla Yerinden Etme ve Nüfus Mühendisliği
16	Zorla Çalıştırma
17	Dinî ve Kültürel Asimilasyon
20	Koronavirüs Tedbirleri Kapsamında Zorla Kapanma Uygulamaları
22	BM raporu bize ne sunuyor?
29	Raporun Değerlendirmesi
32	BM Raporuna Yönelik Uluslararası Tutum ve Tepkiler
38	Sonuç
40	Sonnotlar

GİRİŞ

Doğu Türkistan binlerce yıldır Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek ve Tacik gibi Orta Asya halklarının anavatanıdır. Tarih boyunca kadim bir Türk toprağı olan bu coğrafyada bugün modern dünya-daki en ağır insan hakları ihlalleri resmî politika olarak uygulanmakta ve bu ihlaller her geçen gün artarak devam etmektedir. Çin'in tarihsel olarak Doğu Türkistan olarak bilinen Sincan (Xinjiang) Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Uygurlara ve diğer Müslüman ve Türk halklara yönelik temel insan haklarını ihlal eden uygulama ve politikaları, son yıllarda ileri düzeylere ulaşmış durumdadır. Demografik dengeyi değiştirmek için Han Çinli nüfusun bölgeye yerleştirilmesi; insanların ana dillerini konuşmalarının, ibadet etmelerinin, seyahat özgürlüklerinin ve hatta geleneksel kıyafetlerini giymelerinin dahi yasaklanması, söz konusu ihlallerin ve asimilasyon politikalarının bazılarıdır. Aşırılıkla ve terörle mücadele kisvesi ise, Çin Komünist Partisi (ÇKP) tarafından etkin bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır. ÇKP'nin 1949 yılında bölgeyi işgal etmesinin ardından başlayan baskılar, 2014 yılında sözde aşırılıkla mücadele adı verilen programın uygulamaya konulmasıyla iyice artmış, 2017 yılında "mesleki eğitim merkezleri" adıyla inşa edilen toplama kamplarının kurulmasıyla da yeni bir boyut kazanmıştır. En az 1 ila 3 milyon Doğu Türkistanlının kapatıldığı bu kamplar her türlü

insan hakkı ihlalinin uygulandığı merkezler olarak hâlen faaldir. Toplama kamplarına alınan Doğu Türkistanlılar, maruz kaldıkları fiziksel işkence ve şiddetin yanı sıra ÇKP'nin ideolojik propagandalarına, kimliklerini reddetmeye, mandarin Çincesini öğrenip konuşmaya, ÇKP marşlarını öğrenmeye ve zorla çalıştırılmaya mecbur bırakılmaktadır.

ÇKP yönetiminin bölgede uyguladığı en ağır politikalardan biri de 2017 yılında başlatılan "Ortak Aile" programıyla bilhassa kırsal kesimlerdeki Müslüman ailelerin evlerine Çinli memurların yerleştirilmesi olmuştur. Bu program kapsamında çok sayıda Çinli resmî görevli, Müslüman ailelerin evlerinde zorunlu misafir olarak yaşamaktadır. Toplama kampları ve ortak aile gibi projelerin yanı sıra zorla yerinden etme, zorla çalıştırma, dinî ve kültürel asimilasyon gibi uygulamalarla Doğu Türkistanlılara yönelik sistematik bir soykırım yürüten ÇKP yönetimi, uluslararası toplumun meseleye yeterince ilgi göstermemesi sebebiyle faaliyetlerine hız kesmeden devam etmektedir.

2017 yılındaki resmî verilere göre, Sincan bölgesinin nüfusu, Çin'in toplam nüfusunun yalnızca %1,5'ini oluşturmaya rağmen, tüm Çin'deki tutuklamaların %21'i Sincan bölgesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca 2017 yılından bugüne kadar Sincan'daki camilerin

üçte ikisine çeşitli sebepler öne sürerek zarar veren ÇKP yetkilileri, bölgedeki her türlü dinî faaliyeti de yasaklamıştır. Bu faaliyetlere katılanlar ise “aşırıcilık” bahanesiyle ya gözaltına alınmış ya da toplama kamplarına götürülmüştür. 2020 yılında iyice artan hak ihlalleri, ÇKP yönetiminin inkâr edebileceği sınırları dahi aşmıştır. Haziran 2020’de 50 kişilik bir Birleşmiş Milletler (BM) rapor-tör ekibi, çeşitli incelemeler gerçekleştirerek Çin’in Sincan ve Tibet bölgele-
rindeki dinî ve etnik azınlıklara yönelik insan hakları ihlalleri hakkında sert bir iddianame hazırlamıştır. 31 Ağustos 2022 tarihinde ise, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK) tarafın-dan, Yüksek Komiser Michelle Bache-
let’in görevini devretmesine dakikalar kala, “BMİHYK’nin Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesi’ndeki İnsan Hakları Endişelerinin Değerlendirilmesi” baş-
lıklı bir rapor yayınlanmıştır. Raporda, Çin’in Sincan’da gerçekleştirdiği ve insan haklarına aykırı olan faaliyetle-ri ele alınmaktadır. Söz konusu rapor, memnuniyetle karşılandığı kadar çeşitli eleştirilerin de hedefi olmuştur.

Sincan bölgesinde gerçekleşen insan hakları ihlalleri, uluslararası kamuoyunun sürekli gündem maddelerinden biridir. Ancak Çin’in artan ekonomik gücü ve buna paralel olarak yükse-len diplomatik ağırlığı, ülkelerin Çin’in hak ihlallerine yönelik tepkilerini de etkileyebilmektedir. ÇKP yönetiminin Sincan bölgesine yönelik gayriinsani tutumunun ekonomik, siyasi ve kültü-rel sebepleri bulunmaktadır. Meselenin temelinde ise başta Uygurlar olmak üzere bütün farklı etnik halkları, inanç-

”

ÇKP yönetiminin bölgede uyguladığı en ağır politikalardan birisi de, 2017 yılında başlatılan “Ortak Aile” programıyla bilhassa kırsal kesimlerdeki Müslüman ailelerin evlerine Çinli memurların yerleştirilmesi olmuştur.

ları ve kültürleri tamamen yok sayan ve asimile etmek isteyen Komünist Parti rejimi yer almaktadır. Bölgede kimliğini korumak isteyen ve kendi kaderini tayin hakkını kullanmak isteyen herkes, çeşitli hak ihlallerine, işkence ve şiddete, zorla yerinden edilme ve zorla çalıştırılma politikalarına maruz kalmaktadır.

Raporda Doğu Türkistan bölgesi, “Sincan, Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Sincan bölgesi” gibi isimlerle ifade edilmektedir. Şüphesiz ki Doğu Türkis-tan, kadim bir Türk toprağıdır ve tarih boyunca bölgede yaşamış ve hâlen yaşamakta olan Uygur, Kazak, Kırgız gibi halkların ata yurdudur. Ancak ÇKP yönetiminin asimilasyon aygıtlarından biri de söz konusu bölgeye dair her türlü tarihî ve kültürel izin yok edilmesidir ve bu amaçla Doğu Türkistan bölgesinin

ismi Sincan (Xinjiang) olarak değiştirmiştir. Raporda, bölgeyi tanımlarken “Sincan” ifadesinin kullanılmasının sebebi, uluslararası literatürde bölgenin bu şekilde tanınmasından dolayı meydana gelebilecek bir kargaşanın önüne geçmektir. Sincan kavramının “Xinjiang” olarak kullanılmamasının sebebi ise, rapor dilinin daha okunur ve anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla dır. Bu bağlamda bu rapor, Çin tarafından Sincan (Xinjiang) olarak kabul edilen bölgenin tarihsel olarak Doğu Türkistan olarak adlandırıldığını kabul etmekle ve vurgulamakla beraber, yaygın literatürdeki kavramsal-laşma sebebiyle meydana gelebilecek bir anlam kargaşasının önüne geçmek

amacıyla Sincan ifadesinin tercih edildiğini bildirir.

Bu kapsamda rapor; Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde gerçekleştirdiğı insan hakları ihlallerine değinmeyi, ÇKP yönetiminin söz konusu ihlalleri gerçekleştirmesinin arka planındaki nedenleri açıklamayı, bölgeye dair BMİHYK tarafından yayınlanan en son raporun içeriğini özetlemeyi ve analiz etmeyi, söz konusu rapora dair uluslararası aktörlerin tutum ve tepkilerini irdelemeyi ve ÇKP yönetiminin soykırıma varan politika ve faaliyetlerine yönelik atılması gereken adımlara dair öneriler sunmayı hedeflemektedir.

TARİHİ ARKA PLAN

Sincan Uygur Özerk Bölgesi, 2020 yılı verilerine göre 25 milyondan fazla nüfusa sahiptir ve Çin’in 56 farklı etnik kimliğinden grupları içinde barındırmaktadır.¹ Coğrafi konum itibarıyla sekiz farklı ülkeyle (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Rusya ve Moğolistan) ve Çin’in üç farklı bölgesiyle (Tibet Özerk Bölgesi, Qinghai ve Gansu) komşu olması, bölgenin nüfusunun çok çeşitli bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Sincan, Çin ana karasının en geniş yüz ölçümüne sahip ve en kuzeybatısında yer alan bir bölgedir. Tarım, ormancılık ve hayvancılık faaliyetleri için geniş ölçüde elverişli araziye sahip olan bölgede

kurak iklime rağmen verimli topraklar sayesinde pamuk, üzüm, patates gibi kaliteli tarım ürünleri yetiştirilmektedir.²

Her ne kadar tarım hayati öneme sahip olsa da Sincan, özellikle Orta ve Güney Asya’da enerji koridoru ve ticaret merkezi bağlamında önemli bir köprü görevi görmektedir. Ayrıca çöller, yüksek dağ ve platolarla çevrilen doğal coğrafi konumu, dışarıdan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı Çin için koruyucu tampon bölge özelliğı kazanmasını sağlamıştır. Sovyet döneminde iki ülke arasındaki gerilimde bir bariyer görevi görürken günümüzde ise Çin’in geri kalanı ile Orta ve Güney Asya ülkeleri

Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ni gösteren harita [Harita Tasarımı / Esra Tatlı]

arasında güvenli bir tampon bölgedir.³ Bunun yanı sıra Sincan, kömür, petrol, doğal gaz ve uranyum gibi zengin yer altı kaynaklarına da sahiptir. Pekin hükümeti, Çin'in petrol ve doğal gazının üçte birinin bu bölgedeki Tarım Havzası'nda bulunduğunu tahmin etmektedir. Hatta yakın zamanda devlete ait petrol şirketlerinden biri olan *Sinopec*, bölgedeki tarım havzasında 1,7 milyar tondan fazla ham petrol rezervi keşfedildiğini açıklamıştır. Böylece söz konusu bölge, Çin'in toplam petrol ve doğal gaz kaynaklarının sırasıyla %83,2 ve %63,9'unu barındırmaktadır.⁴

Doğu Türkistan olarak bildiğimiz ve Uygurların çoğunlukta yaşadığı bölge, ilk olarak 1759 yılında Çin'deki Qing Hanedanlığı tarafından işgal edilmiş ve 1864 yılında yeniden bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak daha sonra Birle-

şik Krallık'ın da desteğiyle Uygurların yenilgiye uğratılmasının ardından Doğu Türkistan ismi "Xinjiang" (Yeni Toprak) olarak değiştirilmiştir. Uygurlar, 1933-1934 yılları arasında Doğu Türkistan Türk İslam Cumhuriyeti ve 1944-1949 yılları arasında Doğu Türkistan Cumhuriyeti olarak bağımsızlıklarını kazansa da ÇKP'nin bölgeyi işgal etmesinin ardından 1955 yılında Sincan Uygur Özerk Bölgesi kurulmuştur. Her ne kadar Sincan'da Uygurların özerk bölge sistemi kurmaları vaat edilse de pratikte yönetim Han Çinlilere ait olduğundan Uygurların kendi bölgeleri üzerinde Çinlilerin kontrol yetkisi söz konusu olmuştur.⁵

Mao Zedong döneminde başlatılan "Great Leap Forward" (İleriye Doğru Büyük Atılım) programı ile Çin, Sovyet tarzı bir kalkınma planı geliştirerek

emek odaklı bir kalkınma hareketiy-
le ekonomik eşitsizliklerin çözülmesini
amaçlamıştır. Ancak büyük atılımı yön-
lendiren “sosyalizmi inşa etmede her
şeyi yapma” genel çizgisi,⁶ etnik azın-
lıkların çözülerek kültürel anlamda ho-
mojen bir halk yaratma fikrini berabe-
rinde getirmiş ve İslami geleneklerin
kültürel olarak yok edilmesi yoluyla
etnik azınlık üzerinde “uyum”u zorla-
maya çalışmıştır. Fakat ekonomik kıtlık
baş gösterince, 800.000 Han etnik
kökenli Çinli bu bölgeye göç etmiştir.⁷
1960’lı yıllarda başlayan yeniden ra-
dikalleşme, “Kültür Devrimi”nin ortaya
çıkmasına ve daha sert bir kültürel ho-
mojenlik baskısına yol açmış ve azın-
lıkların hızlı bir şekilde asimile olmaları
amacıyla yeni yöntemler uygulanmıştır:
Müslümanların İslami ölçülere göre giy-
dikleri kıyafetler yasaklanarak Mao tar-
zı kıyafetler giyme zorunluluğu getiril-
miş, Müslümanlar domuz yetiştirmeye
zorlanmış, sakal bırakanların sakalları

kazınmış, camiler yıkılmıştır. ÇKP’nin
sahip olduğu ideolojik yapı sebebiyle
1970’lerde Mao ve Kızıl Muhafızlar dinî
kurumları ve İslami değere sahip anti-
kaları, emanetleri tasfiye etmişlerdir.
Bu tarihten itibaren Uygurlar tarafın-
dan gerçekleştirilen protestolar, esas
olarak bölgeyi “sömürgeleştirmek” is-
teyen hükümet yönetimine yönelik ol-
muştur. Deng döneminde dinin yeniden
inşası adına yapılan kültürel politikalar
gevşetiler anayasaya din özgürlüğü
hakkında bir madde eklenmiş, ancak
1990’da Sovyetlerde Müslüman akti-
vistlerin ayaklanması Çinli yetkilileri de
korkutmuş ve azınlıklara yönelik yeni-
den sıkı politikalar uygulanmasına ne-
den olmuştur. ABD’de meydana gelen
11 Eylül saldırıları ise, Çin hükümetinin
ayrılıkçı ve terörist faaliyetlere karşı
duruşunu, özellikle Çinli kimliğine aykırı
görüldüğünden dolayı, Müslümanlar
söz konusu olduğunda yoğunlaştırma-
sına sebep olmuştur.⁸

SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ’NİN ÇİN İÇİN ÖNEMİ

Günümüzde Çin, hegemonya hırsıy-
la hareket eden bir devlet olarak hem
ekonomik hem askerî güce hem de bu
gücünü uluslararası arenada yansıtmaya
ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla
ihtiyaç duyduğu kapasite için talep
ettiği küresel erişim, Çin’in Batı’ya
doğru ilerlemesini gerektirmektedir. Bu
bağlamda Çin ana karasının kuzeyba-

tısında yer alan Sincan eyaleti Çin için
jeostratejik bir öneme sahiptir.

Çin hükümetinin 1980’li yıllarda baş-
lattığı geniş çaplı ekonomik kalkınma
planı ülke içinde doğu-batı arasındaki
ekonomik gelir farkını artırmış, bu da
Sincan gibi daha az gelişmiş bölgele-
rin ekonomik kalkınması için adım atıl-

ması gerektiğini ve ancak burası gelişirse Çin'in refahını ve siyasi istikrarını sağlayacağı öngörüsünü oluşturmuştur.⁹ Esasen 2013 yılında duyurulan Bir Kuşak Bir Yol Girişimi'nin sadece uluslararası arenada Çin'in hegemonik gücünü artırma planı olarak değil, ülke içindeki ekonomik gelişmişlik düzeyini ve ülkenin doğusu ve batısı arasındaki kalkınmışlık farkını minimuma indirme amacını içerdiğini de belirtmek gerekir. Bu bağlamda Doğu Asya'yı Orta Asya ve Avrupa ülkelerine bağlamayı hedefleyen bir dizi altyapı ve iletişim ağından oluşan girişim, coğrafi konumu itibarıyla Sincan'ı Rusya, Kazakistan ve Çin için bir kavşak noktası ve aynı zamanda bir kontrol noktası olarak konumlandırmaktadır. Ayrıca Sincan'ın ekonomik kalkınması ve istikrarı, sahip olduğu enerji ve mineral kaynakları ile ilişkilendirilmektedir. Bu da bölgeyi, Orta Asya ve Orta Doğu'ya açılan bir kapı olarak ticaret ve finans merkezi yapma planlarına uygun hâle getirmektedir. Böylece Çin hükümeti Sincan'ın konumundan istifade ederek hem küresel ölçekte her yöne yayılmayı hem de ülke içinde ekonomik refahı artırırken güvenlik ve istikrarı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çin'in istikrarlı bir şekilde büyüyen ekonomisi, aynı zamanda enerji talebinde istikrarlı bir artışı beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Çin, artan enerji talebini karşılamak için sürdürülebilir, ucuz, güvenilir enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Sincan, dünyanın en büyük kullanılmayan termal kömür rezervleri yanı sıra petrol, gaz, rüzgâr enerjisi üretme ve depolama merkezi

olma potansiyeli sebebiyle Çin'in artan enerji talebini karşılayacak kapasiteye sahiptir.¹⁰ Bu sebeple son yıllarda bölgedeki ekonomik yatırımlar enerji arz güvenliğini artırmak amacıyla enerji sektörüne odaklanmaktadır. Bu bağlamda özellikle boru hatları ve demir yolları olmak üzere büyük altyapı yatırımları dikkat çekmektedir. 2000 yılında duyurulan "Western Development (Batı'yı Geliştir)"¹¹ ve 2001 yılında ilan edilen "Go West (Batı'ya Git)"¹² stratejileri, Çin'in kendi içindeki enerji talep merkezlerine enerji sevkiyatı yapma amacıyla Sincan eyaletinden ülkenin gelişmiş doğu kesimlerine doğru gerçekleştirdiği altyapı projelerinin somut örneklerini teşkil etmektedir. Diğer taraftan Çin, her yıl artan ekonomik büyümeye bağlı olarak enerji üretiminde yeterli olamamış, böylece ilk kez 1993 yılında net petrol ithalatçısı konumuna gelmiştir.¹³ Dolayısıyla Orta Asya'da komşu olduğu Türkmenistan ve Kazakistan gibi petrol ve doğal gaz bakımından zengin ülkelerin enerji arzına ihtiyaç duymaktadır. Orta Asya ülkelerinin son yıllardaki keşiflerle birlikte enerji piyasalarındaki oyun değiştirici rolleri göz önünde bulundurulduğunda bu ülkelerin Çin'in günlük enerji talebinde ve enerji arz güvenliğinde ne denli önemli tedarikçiler olduğu anlaşılabilmektedir.¹⁴ Nitekim 2006 yılında Türkmen gazının Pekin'e ulaştırılması için yapılan görüşmeler neticesinde başlatılan Orta Asya-Çin boru hatları projesinin ilki 2009 yılında tamamlanmıştır (Hat-A). 2010 yılında tamamlanan Hat-B ve 2014 yılında tamamlanan Hat-C Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan üzerinden Sincan bölgesine bağlanarak

Orta Asya gazını Çin'e ulaştırmaktadır. İlk inşa edildiğinde 40 milyar metreküp doğal gaz taşıyan boru hattı, Bir Kuşak Bir Yol Girişimi'nin bölgedeki en maliyetli projesidir ki, bu da Uygurların yaşadığı bölgenin önemini daha da artırmaktadır.¹⁵

Tüm bu bilgiler ışığında denebilir ki, Çin'e göre bu bölgedeki herhangi bir istikrarsızlık ülkenin ekonomik çıkarlarına hayati derecede zarar verebilir. Ancak paradoksal şekilde ülkenin ekonomik kalkınma ve siyasi istikrarını sağlamaya çalışan Çin yönetimi, Uygurlara yönelik sert politikalar uygulamaktadır. Oysa ekonomik kalkınma, daha iyi yaşam koşulları sunmalı ve daha iyi bir yaşam sürme potansiyelini artırmalıdır. Ancak Uygur iş gücüne yönelik sömürgeci bir zihniyet besleyen Pekin hükümeti, istihdam politikalarıyla Han Çinlilerle Uygurlar arasında büyük bir gelir eşitsizliği yaratmakta, kısıtlayıcı ve ayrımcı politikalarla bölgedeki etnik gerilimi artırmaktadır.

İkinci olarak Pekin hükümeti, bölgenin kendisine yönelik çeşitli terör örgütleri oluşumuna zemin hazırladığı/hazırlayacağı korkusuyla hareket etmektedir. Zira Uygurların yaşadığı bölge Afganistan ve Pakistan gibi terör faaliyetlerinin ve siyasi istikrarsızlıkların yoğun yaşandığı iki ülkeye komşudur. Nitekim 2009 yılında Sincan'ın başkenti Urumçi'de yaklaşık 200 kişinin hayatını kaybettiği olaylarla ilgili olarak Çin hükümeti, bu saldırıların Uygur etnik kökenli aşırılıkçı, terörist gruplar tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmiştir. Hatta bazı Çinli yetkililer tarafından

Sahip olduğu enerji kaynakları ve jeostratejik konumu Sincan'ı Orta Asya ülkelerinden Çin'e enerji tedarikinde potansiyel enerji merkezi haline getirmektedir.

Urumçi ayaklanması 11 Eylül olaylarının Çin versiyonu olarak yorumlamıştır.¹⁶ Bu sebeple bölgenin istikrarını ve egemenliğini sağlamlaştırmak için sınırı yakından izleyen Pekin, yüz tanıma özellikli kameralardan biyometrik veri uygulamalarına kadar yeni teknolojili takip sistemini kapsamlı bir şekilde kullanmaktadır.¹⁷ Ayrıca aşağıda detaylı olarak açıklanacak sözde İslami aşırılıkçı faaliyetleri önlemek için “mesleki eğitim kampları” adı altında toplama kampları kurarak sert bir terörle mücadele kampanyası yürütmektedir.

Üçüncü olarak Uygurlar için İslam sadece bir inancı değil yaşam tarzlarını, ekonomilerini, kültürlerini etkileyen ve her bir dinamiğin iç içe geçmesine olanak sağlayan bir kimliği ifade etmektedir. Sincan, Uygurların İslam'la birlikte edindikleri kimlikleriyle millî bir kültür oluşturdıkları, dinî inançlarını

millî bütünleşme aracı olarak ortak bir bağa dönüştürdükleri bir eyalettir. Günümüzde bölgedeki nüfusun yarısından fazlası Müslüman'dır.¹⁸ Bu durum da Çin hükümeti ve Uygurlar arasında milliyet, kültür ve dine dayalı ikili bir mücadelenin hâlen devam etmesine sebep olmaktadır. Ayrıca Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Orta Asya'da Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan gibi Müslümanların yoğun olarak bulunduğu ülkelere sınır bir coğrafyada yer almaktadır. Her ne kadar sınırı olmasa da dinî, etnik ve kültürel açıdan Türkiye'ye de yakın olan Sincan, İslam sayesinde Afrika'dan Batı'ya kadar pek çok ülkeyle sıkı bir bağ oluşturmaktadır. Bu da Sincan eyaletini uluslararası bir jeopolitik zemine taşımaktadır. Bu sebeple Çin hükümeti uluslararası eleştirilere rağmen bölgedeki İslami bağı koparmak amacıyla Müslümanlara yönelik sert uygulamalarda bulunmaktadır.

Son olarak Pekin'in Sincan'daki politikalarının anlaşılmasında ekonomik ya da siyasi sebeplerin yanı sıra Çin'in yeni dünya düzeni kurmasındaki hegemonya anlayışı da belirleyici rol oynamaktadır. Bu yüzden öncelikle Çin'in hegemonik sistemini doğru anlamak gerekmektedir. Çin, emperyal dönemde (1949 öncesi) yerleşik düzende yaşamayan ve genellikle hayvancılıkla uğraşan kabilelere "barbar" anlamında "Yi" adını verirken kendini de medeni anlamında "Hua" (günümüzde Han Çinlilerinin ataları olarak kabul edilirler) olarak isimlendirmiştir. Çin, emperyal dönemde kendi dünya düzenini kurmuş ve bu düzendeki Hua-Yi ayrımı, diğer

bir ifadeyle medeni-barbar/ben-öteki ayrımı günümüzde de Çin'in düzenini şekillendiren başat faktör olmuştur.¹⁹ Hasılı Çin, her dönemde hegemonik bir güç olarak ortaya çıkmış, tıpkı imparatorluk dönemindeki gibi günümüzde de en üst katmanda Han Çinlileri, bir alt katmanda Çinli olmayan ama Çin idaresinde yaşayan yarı medeni azınlıkları, son katmanda da medeni olmayan barbarları konumlandığı bir hiyerarşi sistemi kurmuştur. Bu hiyerarşik yapı, Çin'in yabancı düşmanlığını ortaya koyarken kendinden başkalarına olan tutumunda "Çinli" olmanın ya da "Çin kültürüne olan yakınlığın" geçerli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, diğer tüm devletler birbirine eşitken, Çin en üstte yer almaktadır ve barbar yani Çinli olmayan toplumların kontrolü için Çinileştirilmeleri gerekmektedir. Benzer şekilde, günümüzde Uygurlara yönelik uygulanan politikalar da özünde Çin'in geçmişten gelen benmerkezci karakterine işaret etmektedir.²⁰

”

Çin'e göre Sincan'daki herhangi bir istikrarsızlık ülkenin ekonomik çıkarlarına hayati derecede zarar verebilir.

BÖLGEDEKİ HAK İHLALLERİ

2014 Mayıs’ında ÇKP yönetimi Sincan’da Uygurlara ve bölgede yaşayan Müslüman ve Türk halklara karşı “Strike Hard Campaign against Violent Terrorism” (Şiddetli Terörizme Karşı Sert Kampanya) başlatmıştır. İnsan hakları izleme örgütlerinin ve kurumlarının raporları, aktivistlerin ve medya kuruluşlarının elde ettiği görüntü ve bilgiler, ÇKP yönetimi tarafından açıklanan ve servis edilen bilgiler ve diğer dokümanlar, Çin hükümetinin bölgede, Uygurlara yönelik insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçları kapsamına girebilecek seviyede hak ihlalleri işlediğini göstermektedir. Rapor ve belgelerin yanı sıra bu hak ihlallerine maruz kalmış tanıkların ifadeleri de ÇKP yönetimindeki Çin hükümetinin Sincan’da, Uygurlara yönelik birçok hak ihlali gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Kültürel asimilasyon ve soykırım, nüfus mühendisliği yoluyla zorla yerinden etme, zorla çalıştırma ve toplama kamplarına alınan milyonlarca Uygur’a yönelik beyin yıkama ve işkence, ÇKP yönetimi tarafından gerçekleştirilen hak ihlallerine örnek verilebilir.

ÇKP yönetimindeki Çin hükümetinin gerçekleştirdiği bu ihlaller, uluslararası hukuk bakımından da açık bir şekilde insan haklarına aykırıdır ve insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamında görülmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin (UCM) Roma Statüsüne göre, insanlığa karşı suçlar, toplumun bir kesimine karşı yaygın ve bir plan doğrultusunda sistematik olarak gerçekleştirilen bir saldırının parçası olarak bilerek

işlenen suçlardır. “Yaygın” ifadesiyle kastedilen, saldırıların veya eylemlerin ölçeği veya mağdurların sayısıdır. “Sistematik” kelimesi ise, saldırı ya da eylemlerin gerçekleştirildiği bir metodolojiyi veya planı ifade etmektedir. İnsanlığa karşı suçlar, uluslararası hukukta en ağır insan hakları ihlalleri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda; ÇKP yönetiminin Sincan bölgesinde gerçekleştiren özgürlükten yoksun bırakma, zorla yerinden etme ve zorla çalıştırma, zorla kaybetme, etnik veya dinî bir gruba karşı zulüm, cinsel, fiziksel ve zihinsel şiddet, işkence ve asimilasyon suçları, Çin yönetiminin uluslararası hukuk nezdinde yargılanmasını gerektirmektedir.

Ayrıca ABD, Kanada, Hollanda ve daha birçok devletin parlamentoları, Çin’in Sincan bölgesinde gerçekleştirdiği faaliyetleri “soykırım” olarak tanımıştır. Gerçekleştirdiği hak ihlallerinin, asimilasyon faaliyetlerinin, işkence ve zulümlerin belgelenmesi hâlinde, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi kapsamında soykırım suçu ile yargılanacağını farkında olan ÇKP yönetimi, bu nedenle bölgeye dair ağır bir sansür ve kısıtlama uygulamakta ve her türlü bilgi akışını önlemektedir. Sincan bölgesinde herhangi bir bağımsız araştırmaya izin vermeyen ÇKP, BM ve bazı uluslararası kurum ve kuruluşlara ise sınırlı bir alan içerisinde ve kendi programı doğrultusunda bölgeyi inceleterek, gerçekleştirdiği ihlalleri gizlemeye çalışmaktadır. Bir mizansen içinde düzenlenen bu ziyaretler sonrasında

ÇKP yönetiminin soykırım işlediğine dair yeterli kanıt olmadığını söyleyen uluslararası kurum ve kuruluşlar ise, her şeyin farkında olmalarına ve hak ihlallerine dair diğer tüm kanıtlara rağmen ÇKP yönetiminin ihlallerinin devam etmesine ortak olmaktadır.

Çin devletinin bölgedeki Türk asıllı Müslümanlara uyguladığı baskı ve zulüm yeni bir olgu değildir. Ancak söz konusu baskı ve zulümler son yıllarda benzeri görülmemiş bir seviyeye ulaşmıştır. ÇKP yönetiminin sözde “eğitim kampı” olarak lanse ettiği “toplama kamplarında” en az 1 ila 3 milyon insanın zorla ve sistematik olarak asimilasyona ve işkenceye maruz kaldığı bilinmektedir. İlk zamanlarda bu kampların varlığını reddeden ÇKP yönetimi, belgelerle, uydu görüntüleriyle, video kayıtlarıyla ve tanık ifadeleriyle kanıtlanan kampların varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu noktadan sonra söylem değiştiren ÇKP, kamplarda “terörle ve aşırıcılıkla mücadele” kapsamında “eğitim” verildiğini iddia etmiştir. Uygurları, bir aile üyesine dinî bir içerik gönderdiği veya internet üzerinden Uygurca e-kitap indirdiği için suçlayarak, göstermelik mahkemelerle yıllarca hapis cezasına çarptıran bir yönetim anlayışının “eğitim” anlayışı da sorgulanması gereken bir başka konudur.

Gözetim altına alınan ya da tutuklanan insanlar hapis haneye girmeleri hâlinde şiddet ve işkenceye maruz kalmaktadırlar. Toplama kamplarına gönderilenler ise “ideolojik eğitim” kılıfıyla yoğun bir Komünist Parti propagandasına maruz bırakılmaktadır. Uygurca konuşma-

Sincan bölgesinde görevli Çinli askerler ve yaşlı bir Uygur [AP / Ng Han Guan]

nın tamamen yasak olduğu bu kamplarda sadece Çince konuşulmakta ve Çince eğitimleri verilmektedir. Ayrıca kamplarda mesleki eğitim verdiğini iddia eden ÇKP yönetimi, bu kamplardaki insanların birçoğunu, Çin’in farklı bölgelerindeki fabrikalarda çalıştırmak üzere zorla yerlerinden etmektedir. Sisteme tehdit olarak görülen kişiler ise zorla kaybetme eylemiyle karşı karşıya kalmaktadır. Baskı ve zulüm yalnızca kamplarda değil, günlük hayatın her anında hissedilmektedir. Sincan’ın neredeyse tamamında yer alan kitle gözetim sistemleri ile insanların her anını kayıt altına alan Çin, insanların özel hayatlarına dahi müdahil olmaktadır.

ÇKP yönetimindeki Çin hükümetinin Sincan’da gerçekleştirdiği birçok hak ihlali bulunmaktadır ve bu ihlallerin büyük bir

Temmuz 2009'daki protestolar sırasında Çinli güvenlik güçleri ve Uygur protestocular, [Getty Images / Guang Niu]

kısmı belgelerle kanıtlanmış durumdadır. Söz konusu ihlaller şu ana başlıklar altında verilebilir:

- ÇKP yönetimince sözde eğitim kampları adıyla anılan ancak içerisinde her türlü asimilasyon ve işkence faaliyetinin gerçekleştirildiği toplama kamplarındaki ihlaller
- Uygurlara yönelik zorla yerinden etme ve nüfus mühendisliği yoluyla Doğu Türkistan'ı Çinileştirme faaliyetleri
- Uygurların Çin'in farklı bölgelerine gönderilerek fabrikalarda zorla çalıştırılması
- Doğu Türkistan'da gerçekleştirilen dinî ve kültürel asimilasyon faaliyetleri

- ÇKP yönetimi tarafından koronavirüs pandemisi bahane edilerek Doğu Türkistan'daki Uygurların en temel ihtiyaçlarını dahi karşılamak için evlerinden çıkmalarının yasaklanması ve açlığa terk edilmesine yönelik faaliyetler

Çin hükümetinin bu uygulamaları, bölgedeki Uygur ve diğer Müslüman ve Türk kökenli halkların dilini, dinini, kültürünü asimile etmeyi amaçlayan faaliyetlerdir. Ayrıca bölgedeki hükümet yetkililerinin “Aile Olmak” gibi projeler kapsamında, Han Çinlileri Uygurların evlerinde onlarla beraber yaşamaya teşvik etmesi -ve başka benzer uygulamalar- hem özel hayatın gizliliği hakkının ihlal edilmesine hem de Uygurların evlerine yerleşen bu Han Çinliler vasıtasıyla fişlenmesine sebep olmaktadır. Sözde “etnik birliğin desteklenmesi”

amacıyla gerçekleştirilen bu uygulamalarla ÇKP yönetimi Uygurları farklı bir millet olarak görmediğini; dillerine, inançlarına ve kültürlerine saygı duymadığını da deklare etmiş olmaktadır. Ayrıca birçok etnisite, dil ve inanca sahip insanı barındıran Çin gibi büyük bir ülkenin etnik birlik gibi uygulamalardan söz etmesi, açık bir asimilasyon niyeti içerisinde olduğunun göstergesi olarak görülmelidir.

Sincan'da yaşanan insan hakları ihlalleri, Çin resmî kaynaklarından sızan belgeler, uydu görüntüleri ve mağdur ifadeleri gibi kanıtlarla belgelenmiş durumdadır. Son yıllarda, bu ihlaller, ÇKP yönetimince “üç bela” olarak anılan “etnik ayrılıkçılık, dinî aşırılıkçılık ve şiddet içeren terörizm”le savaşıma bahaneleriyle uygulanan hükümet politikaları aracılığıyla artış eğilimindedir.

TOPLAMA KAMPLARI

Çin hükümeti 2017 yılından bugüne kadar 1 ila 3 milyon Uygur'u tutuklamıştır. Gözaltına alınmayalar ise, özel hayatın gizliliğini tamamen ihlal eden yoğun gözetimlere, her türlü dinî faaliyeti yasaklayan kısıtlamalara, zorla çalıştırma, zorla kısırlaştırma gibi uygulamalara tabi tutulmaktadır. Çin hükümetinin “mesleki eğitim ve öğretim merkezleri” olarak tanımladığı tesislerde, 1 ila 3 milyon arasında kişinin gözaltında tutulduğu tahmin edilmektedir. Yeniden eğitim kampları ve gözaltı kampları olarak da adlandırılan tesisler için kullanılan en yaygın ve doğru tanım ise toplama kampı ifadesidir.

”

Sözde “etnik birliğin desteklenmesi” amacıyla gerçekleştirilen bu uygulamalarla ÇKP yönetimi Uygurları farklı bir millet olarak görmediğini, dillerine, inançlarına ve kültürlerine saygı duymadığını açıkça deklare etmektedir.

Bu tesislerin inşasına ve faaliyetlerine 2014 yılında başlandığı bilinse de büyük ölçüde genişletildikleri ve yaygınlaştıkları dönem 2017 yılı olmuştur. Bu yıldan başlayarak incelenen kampların inşa ve genişletilme süreçleri çeşitli uzmanlar ve kurumlar tarafından belgelenmiştir. *Reuters* tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, Nisan 2017 ile Ağustos 2018 arasında 39 kamptaki faaliyetlerin üç kat arttığı kaydedilmektedir. Bu artış ve genişleme yaklaşık olarak 140 futbol sahası büyüklüğünde bir alana denk gelmektedir. Sincan üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen antropolog Dr. Adrian Zenz de Çin'deki yerel ve ulusal bütçeleri analiz ederek, 2017 yılında

Kaşgar'daki toplama kampında, hükümetin düzenlediği bir ziyaret sırasında Çince dersi gören Uygurlar, 4 Ocak 2019, [Reuters / Ben Blanchard]

Sincan bölgesindeki inşa faaliyetleri için ayrılan bütçenin ve harcamaların 20 milyar yuan (yaklaşık 2,96 milyar dolar) arttığını tespit etmiştir.

Bu kampların ve kamplarda gerçekleştirilen insan haklarına aykırı faaliyetlerin tespit edilmesi üzerine geri adım atan ÇKP yönetimi, 2019 yılından kamplarda tutulan insanların “mezun” olduklarını açıklamıştır. Aynı yıl birkaç kampın kapatıldığı tespit edilmiş ancak yalnızca bir yıl sonra, 2020 yılında, Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü (ASPI) tarafından hazırlanan bir raporda, uydu görüntülerini de inceleyen araştırmacılar, 380’den fazla şüpheli tesis belirlemişlerdir. Sonrasında yapılan araştırmalar sonucunda bu tesislerin yüksek güvenlikli gözaltı merkez-

lerine ve hapishanelere dönüştürülen daha düşük güvenlikli “eğitim merkezleri” olduğu tespit edilmiştir.

ÇKP yönetimi, toplama kamplarında zorla tuttuğu insanların yanı sıra yüz binlerce insanı da adalet sistemini manipüle ederek hapse mahkûm etmektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2017 yılından 2022 yılına kadar 500.000’den fazla insanın yargılandığını bildirmiştir. Yargılananların tamamı Uygurdur ve bu insanlara isnat edilen suçlamalar terör, aşırıcılık ve bölücülükle ilgilidir. Bu kavramları kendilerince yorumlayan ÇKP yetkilileri, en ufak bir hareketi dahi bu kapsama dâhil ederek sıradan insanları terör şüphesiyle yargılayabilmektedir.

ÇKP yönetiminin zorla toplama kamplarında tuttuğu milyonlarca Uygur, yoğun bir Komünist Parti propaganda-sına da maruz kalmakta, Çince dışında kendi anadilleri dâhil hiçbir dil konuşmamakta ve dinî vecibelerini yerine getirememektedir. ÇKP yetkilileri tarafından zorla kısırlaştırma, zorla çalıştırma gibi uygulamalara maruz bırakılan toplama kamplarındaki Uygurlar, Çin devleti tarafından kendi etnik kimliklerini ve dinlerini reddetmeleri yönünde yoğun baskı görmektedir.

ÇKP yönetiminin bir asimilasyon merkezi olarak işletilen söz konusu toplama kamplarında tam olarak nelerin yaşandığını tespit edebilmek oldukça zordur. Zira hükümetten izinsiz bu kamplar hakkında araştırma yapılması yasaktır. Bu nedenle kamplarla ilgili yapılan yerel araştırmalar oldukça sınırlıdır.

Kamlara girebilmek ise imkânsızdır. ÇKP yönetimi kamlarda yalnızca belirli kurum ve kuruluşların, sınırlı bir zaman ve alan dâhilinde gözlem yapmalarına izin verirken, bu gözlemlerin tamamı Komünist Parti yetkililerinin gözetiminde ve direktiflerine uygun gerçekleşmektedir. Bu nedenle kamlarda yaşananlara dair bilgiler, toplama kamlarından kurtulabilen kamp mağdurları ile yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Bunun yanı sıra uydu görüntüle-

ri ve gizli çekilmiş bazı görüntüler de mevcuttur. ÇKP yönetimi de uluslararası kamuoyunun baskıları sebebiyle zaman zaman kamlarda yaşananlara dair itiraf niteliğinde bazı açıklamalar gerçekleştirmiştir. Ancak şu bir gerçektir ki, söz konusu toplama kamlarında ÇKP yetkililerince Uygurlara karşı işlenen yoğun bir şiddet ve propaganda söz konusudur. Özellikle kadınlara karşı tecavüz, kısırlaştırma ve şiddet eylemleri öne çıkan uygulamalardır.

ZORLA YERİNDEN ETME VE NÜFUS MÜHENDİSLİĞİ

Çin hükümetinin toplama kamlarında tuttuğu Uygurları, toplama kampı içerisindeki ya da farklı bölgelerdeki fabrika ve atölyelerde zorla çalıştırdığına ve Çin'in diğer bölgelerindeki fabrikalara transfer ettiğine dair birçok belge ve kanıt bulunmaktadır. *Radio Free Asia* tarafından yayınlanan bir rapora göre, Bingtuan olarak da bilinen ve yarı askerî bir organizasyon olan Sincan Üretim ve İnşaat Birlikleri (XPCC) tarafından getirilen Han Çinliler Sincan'ın güney kısımları başta olmak üzere bölgede birçok yere yerleştirilmektedir. Bunun yanı sıra çok sayıda Uygur da Çin'in farklı bölgelerindeki fabrikalara zorla transfer edilmektedir. Bu transferler, açık bir demografik mühendislik anlamına gelmektedir.

ÇKP yönetiminin uzun yıllardır Sincan bölgesine Han Çinlileri transfer ettiği bilinen bir gerçektir ancak bu yerleşimciler daha önceleri genellikle bölgenin kuzey kısımlarına yerleştirilirken son yıllarda yürütülen politika uyarınca artık güneye yerleştirilmektedirler.

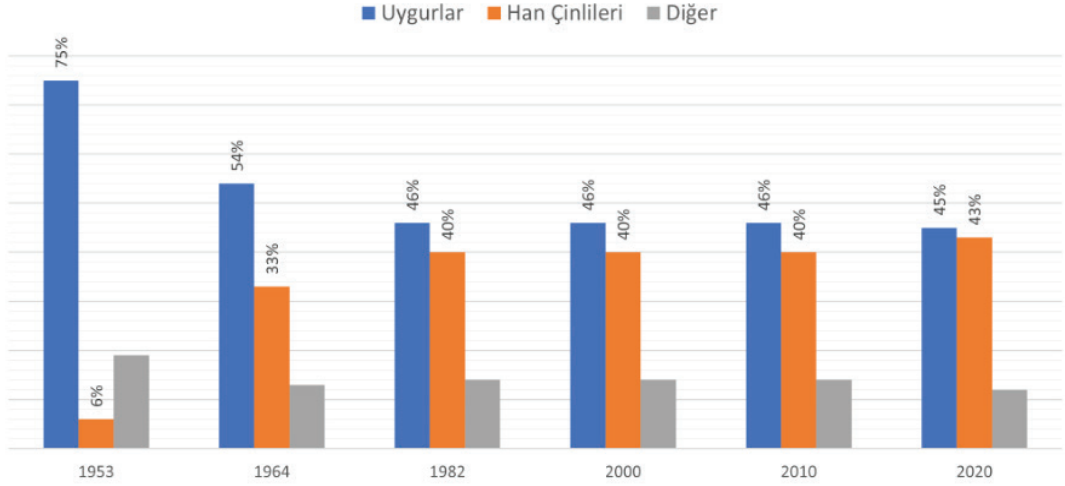
Zira Güney Sincan hâlen Uygur nüfusun yoğunlukta olduğu bir yerdir ve buraya Han Çinli yerleşimcilerin transfer edilmesinin sebebi de ÇKP yönetiminin Sincan'ı tamamen Çinileştirme politikasıdır.

ÇKP yönetiminin bu demografi mühendisliği yalnızca Sincan bölgesine yönelik bir politika da değildir; Mançurya, İç Moğolistan ve Tibet gibi diğer özerk bölgelere yönelik de nüfus transfer politikaları yürütülmektedir. Sincan'daki uygulama ise demografi mühendisliğinin yanı sıra kültürel asimilasyon, toplama kamlarındaki hak ihlalleri, zorla yerinden etme ve çeşitli şiddet faaliyetlerini de kapsamaktadır.

Rakamlar da bu demografi mühendisliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çin devleti tarafından açıklanan nüfus sayımı sonuçlarına göre Sincan bölgesinin 2010 yılındaki toplam nüfusu 20,81 milyondur. Bu rakamın 12 milyonu Uygur; 8,75 milyonu (%40,1) Han Çinlidir. Kalan kısmı da Kazak ve Kırgız

Doğu Türkistan'da Etnik Kökene Göre Nüfus Durumu

1953-2020

Sincan Uyghur Özerk Bölgesi'ndeki Nüfusun Etnik Dağılımı [The Asia Dialogue]

gibi diğer Müslüman ve Türk halklardır. Bu döneme ait Uyghur kaynakları ise, bölgedeki Uyghur nüfusunun 20 milyon civarında olduğunu açıklamıştır. 2020 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı verilerine göre ise, bölgenin toplam nüfusu 25,85 milyondur. Bu rakamın 10,92 milyonunu Han Çinli yerleşimciler oluştururken, Uyghurların nüfusunun 14,93 milyon olduğu kaydedilmiştir. Kaynaklarda ÇKP'nin yönetimi ele aldığı 1949 yılında Sincan'da yaşayan Han Çinli nüfusun yalnızca 200.000 civarında olduğu geçmektedir.²¹

ÇKP yönetimi tarafından Sincan bölgesine yerleştirilen Han Çinlilere çeşitli imtiyazlar da sağlanmaktadır. Han Çinlilerin bölgeye yerleşimini özendirme amacıyla hazırlanan propaganda videolarında Aksu, Aral, Tumshuk gibi vilayetlere yerleşecek Han Çinlilere ev, iş, arazi ve vergi muafiyeti gibi

ayrıcalıklar tanınacağı belirtilmektedir. Ayrıca XPCC tarafından açıklanan "Sincan Yönetim Planı" kapsamında bölgede nüfusu 500.000'in üzerinde olacak yeni şehirler inşa edilmektedir. Bu şehirlerin de yoğunluklu olarak bölgenin güney kısımlarında inşa edilmesi, söz konusu planın Çin hükümetinin demografik mühendislik politikasının bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır.²²

Tüm bu kanıtlar, Çin hükümetinin diğer özerk bölgeler de dâhil olmak üzere Sincan'da açık bir demografi mühendisliği politikası yürüttüğünü ve bu politikayla bölgeyi Çinileştirmeyi amaçladığını göstermektedir. Bu politikanın Çin'in Bir Kuşak Bir Yol gibi önemli projeleri ile de bağlantılı olduğu söylenebilir.

ZORLA ÇALIŞTIRMA

Sincan bölgesinde ÇKP hükümeti tarafından Uygur, Kazak ve Kırgız gibi Müslüman ve Türk halklara sunulan iki seçenek bulunmaktadır. Bunlardan biri, Çin hükümeti tarafından yeniden eğitim kampı olarak lanse edilen toplama kamplarında yoğun bir Komünist Parti propagandasına, her türlü şiddet, dinî ve kültürel baskı ve kısıtlamalara ve sonunda ÇKP yönetiminin istediği doğrultuda bir “Çinli” olmaya mecbur kalmaktır.²³ Diğer seçenek ise, yoksulluğu azaltma ve kalkınma için iş gücü transferi gibi kılıflarla sunulan zorla yerinden etme ve zorla çalıştırma uygulamalarıdır. Bu yolla hem neredeyse bedava iş gücü sağlayan Çin hükümeti, aynı zamanda tehdit olarak gördüğü Uygurları asimile etmektedir. Zira Uygurlar zorla yerlerinden edilerek Çin’in farklı bölgelerindeki fabrikalara ve atölyelere transfer edilmekte ve buralarda zorla çalıştırılmaktadırlar. Transfer edildikleri bölgelerde yalnızca Çince konuşmaya mecbur bırakılmakta ve hiçbir dinî vecibelerini yerine getirmelerine izin verilmemektedir. Ayrıca mesai saatleri dışında Çince eğitimi almaya ve yoğun bir propaganda faaliyetine mecbur bırakılmaktadırlar.

BM’nin çağdaş kölelik biçimleri üzerine özel raportörü olan Tomoya Obokata, 2022 yılında BM Genel Kurulu’na sunduğu raporda, Çin’in Sincan’daki Uygurları çeşitli bahanelerle başka bölgelere transfer ettiğine ve zorla çalıştırdığına dair iddiaların ve delillerin inandırıcı ve ikna edici olduğunu kaydetmiştir. Obokata, mevcut veriler

ışığında Çin’in yeniden eğitim kampı olarak adlandırdığı toplama kamplarındaki insanların zorla tutulduğuna ve ÇKP yönetiminin sözde fazlalık olan kırsal alandaki işçileri, yoksulluğu azaltma bahanesiyle Çin’in diğer bölgelerine transfer ederek buralarda zorla çalıştırdığına dair bir sonuca varmanın da “makul” olduğunu belirtmiştir. ÇKP yönetiminin yürütülen bu tür politikaların ve programların yoksulluğu ve işsizliği azaltma amacı taşıdığı söylene de elde edilen kanıtlar, Uygurların bu transfer ve çalıştırılma faaliyetlerinde “gönülsüz” ve “zorla” yer aldıklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.²⁴

Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü tarafından 2020 yılı Mart ayında ya-

Pekin’deki Uygur işçiler, [AP / Ng Han Guan]

yınlanan bir rapora göre, yabancı ve Çinli 83 firmanın Uygurların zorla çalıştırılmasından doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlu olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu raporda, 80.000'den fazla Uygur'un Sincan bölgesinden Çin'in diğer bölgelerindeki fabrika ve atölyelerde zorla çalıştırılmak üzere transfer edildiği belirtilmektedir. ÇKP yönetiminin "Sincan Yardımı" olarak adlandırdığı bu transfer politikası ve zorla çalıştırma faaliyeti kapsamında, bölgesinden zorla getirilen on binlerce

Uygur'un, elektronik, tekstil ve otomotiv fabrikaları başta olmak üzere, Çin'in dokuz farklı ilindeki 27 fabrikaya gönderildiği tespit edilmiştir. Bu 83 firma arasında, dünya çapında bilinirliği olan *Abercrombie & Fitch*, *Adidas*, *Amazon*, *BMW*, *Gap*, *H&M*, *Inditex*, *Marks&Spencer*, *Nike*, *North Face*, *Puma*, *PVH*, *Samsung*, *UNIQLO*, *Apple*, *Esprit*, *Fila* gibi markalar ve bunlara tedarikçilik yapan Çinli firmalar bulunmaktadır.²⁵

DİNÎ VE KÜLTÜREL ASİMİLASYON

1921 yılındaki kuruluş prensiplerine bakıldığında etnik azınlıkların haklarına ve farklı kültürlere saygı göstermenin ÇKP'nin kuruluş ilkelerinden biri olduğu görülmektedir. Ancak ÇKP yönetiminin bugün izlediği politikalar, bu durumun tam tersine döndüğünü göstermektedir. Asimilasyon, âdeta ÇKP yönetiminin temel politikası hâline gelmiştir. ÇKP yönetiminin etnik farklılıkların "harmanlanması" olarak tanımladığı bu yeni yaklaşımı aslı itibarıyla asimilasyoncu bir yaklaşımdır ve Çin devleti içerisinde yer alan bütün farklı etnik kimlikleri, kültürleri ve inançları "Çinleştirme" hedefi üzerine kurulmuştur.²⁶

Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) sınırları içerisindeki çoğunluğu Müslüman olan tek bölgedir. Bölgede yaşayan Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar ve diğer topluluklar etnik olarak Türk'tür. Uygur İnsan Hakları Projesi'nin paylaştığı verilere göre, 2017 yılından bugüne kadar Sincan'daki en az 16.000 cami, ÇKP yö-

netimi tarafından yıkılmış veya hasara uğratılmıştır. Bu sayı bölgedeki camilerin yaklaşık olarak %65'ine tekabül etmektedir. Geriye kalan camilerin büyük bir kısmı kapatılmıştır. Açık kalmasına izin verilen birkaç cami ise oldukça sıkı bir şekilde gözetim altında tutulmakta ve ibadetlerin belirli kısıtlamalarla yapılmasına müsaade edilmektedir.²⁷

Çok büyük kısmı Sünni Müslüman inancına sahip olan Uygur halkı, kendi dillerine sahiptir. Ancak Uygur dili, kültürü, etnik kimliği ve dinî değerleri ÇKP yönetimi tarafından sürekli baskı altında tutulmaktadır. Bu kapsamda, Sincan bölgesindeki camiler, eğitim kurumları ve hatta özel mülkler dahi sıkı kurallara tabi olarak gözetim altında tutulmaktadır. Tüm dinî faaliyetler ise ÇKP yönetimi tarafından bölücü ve terörle bağlantılı olarak görülmektedir. Her türlü örgütlenme ve ifade özgürlükleri kısıtlanmış olan Uygurlar, ÇKP yönetimine karşı bir hak arayışında bulunmamaktadır.²⁸

Kaşgar’da, kıldığı namaz sonrasında zorla sakalı kesilen Uyghur Müslüman, 30 Haziran 2017,
[Getty Images / Kevin Frayer]

ÇKP yönetiminin “yeniden eğitim” olarak adlandırdığı politikalar, 1960’lı yıllara dayanan Kültür Devrimi’nin bir parçası olarak görülmektedir. Ancak mevcut ÇKP yönetimi bu devrimi çok daha yüksek bir teknoloji ile yapmaktadır. Alternatif olabilecek her türlü ideoloji ve inanç sistemini ortadan kaldırarak tek bir ideolojik sistem oluşturmak ve tüm halk üzerinde kontrolü sağlamak amacını taşıyan bu anlayış, Uygurların bütün kültürel ve dinî değerlerini yok etmeye yönelik uygulamaların da temelidir. Sincan bölgesinde yaşayan Uygurların ve diğer Müslüman ve Türk halkların tüm kişisel bilgileri kayıt altına alınmakta, insanlar sürekli olarak kamera ve gözetim sistemleri ile takip edilmekte ve bölgedeki polis güçleri tarafından evlere yapılan baskınlarla birçok insan fişlenerek veri tabanlarına işlenmektedir. Ancak ÇKP yönetimince uygulanan bütün bu baskı ve ayrımcı-

lığın Uygur ve diğer Müslüman ve Türk azınlıkların kendi kültürlerine ve inançlarına olan bağlılıklarını arttırdığı da söylenebilir. Bu durum Tibet gibi Han Çinlilerden farklı inanç ve kültürlere sahip diğer halklar için de geçerlidir. Ayrıca 1950’lerde yaklaşık olarak 3,4 milyon olan Çin’deki Hristiyan nüfusun bugün 100 milyondan fazla olması da ÇKP yönetiminin baskıcı politikalarının halkları Komünist ideolojiden uzaklaştırdığını gösteren önemli bir veridir. Çin’in Sincan’daki toplama kamplarında zorla tutulmuş ve türlü işkencelelere maruz kalmış kadınlardan biri olan Mehriğül Tursun da toplama kampında kaldığı süre hakkında “Bu devlet programında edindiğim deneyimler aslında beni etnik kimliğim konusunda daha da bilinçlendirdi” diyerek ÇKP yönetiminin toplama kamplarında uyguladığı asimilasyonun insanları kendi kimliğine daha da yakınlaştırdığını ortaya koymakta-

dır. Bu durum ise ÇKP'nin uyguladığı şiddet ve baskıyı önümüzdeki süreçte daha da arttırmasına yol açabilir.²⁹

ÇKP yönetimi, dinî, etnik ve kültürel baskı ve asimilasyonun yanı sıra dil konusunda da bir asimilasyon faaliyeti yürütmektedir. Uygurlar ve diğer Müslüman ve Türk halklar, toplama kamplarında ve zorla çalıştırıldıkları fabrikalarda kendi dillerini konuşamamaktadırlar. Çince konuşmaya zorlanan insanlar, bunu reddetmeleri hâlinde çeşitli işkence ve şiddet eylemlerine maruz kalmaktadırlar. Bu durum Tibet gibi diğer Çinli olmayan unsurlar için de geçerlidir.

Sincan'daki tüm okullarda Uygur dilinin kullanımının tamamen yasaklandığını açıklayan ÇKP yönetiminin bölgedeki yetkilileri, bu yasağı ihlal edenlerin “ciddi şekilde” cezalandırılacaklarını belirtmiştir. ÇKP Eğitim Departmanı tarafından yayınlanan beş maddelik yönergede, ilkokul ve ortaokul dâhil bölgedeki bütün okullarda çift dilli eğitimi güçlendirmek adına Uygur dilinin yasaklandığı bildirilmektedir. Çince lehine alınan bu kararlar iki dilli eğitim kılıfı altında bir halkın kendi dilini konuşması açıkça yasaklanmaktadır. ÇKP yönetimi tarafından alınan bu karar, en temel insan haklarına dahi aykırı olan, tamamen keyfî bir karardır. Öyle ki, bu kararın içeriğinde okul öncesi eğitimde dahi eğitim dilinin Çince olması ve bunun “kararlılıkla ve tam olarak” uygulanması ifade edilmektedir.³⁰ Sincan bölgesinde yalnızca eğitim kurumlarında değil, tüm toplu faaliyetlerde ve kamu

ÇKP yönetiminin, etnik farklılıkların “harmanlanması” olarak tanımladığı yeni yaklaşımı aslı itibariyle asimilasyoncu bir yaklaşımdır ve Çin devleti içerisinde yer alan bütün farklı etnik kimlikleri, kültürleri ve inançları “Çinlileştirme” politikası üzerine kurulmuştur.

faaliyetlerinde Uygur dilinin kullanılması yasaktır ve bu yasağa uymayanlar gözaltına alınarak tutuklanmakta, şiddet ve işkenceye maruz kalabilmekte ve sadece ana dillerini konuştukları için aşırılık, bölücülük ya da terörle suçlanabilmektedirler. Ayrıca ÇKP yönetimi, Uygurların ve diğer Müslüman ve Türk halkların çocuklarına kendi dillerinde bir isim vermelerini veya dinî bir isim vermelerini de yasaklamıştır.³¹ Oysaki tüm bu yasaklar, uluslararası anlaşmalara ve insan haklarına aykırı olmalarının yanı sıra, ÇHC Anayasası'na ve yerel yasalara da aykırıdır. Anayasanın 4. maddesi “etnik milliyetlerin kendi konuşma ve yazı dillerini kullanma özgürlüğünü” garan-

ti ederken, 121. madde, Çin'in özerk bölgelerindeki hükümet kurumlarının "lokalde yaygın olarak kullanılan sözlü ve yazılı dil veya dilleri kullanması" gerektiğini belirtmektedir. Çin Bölgesel Etnik Özerklik Yasası da ülkedeki etnik grupların kendi dillerini kullanma ve geliştirme özgürlüğüne yönelik garantiler içermektedir. Bu yasanın 37. maddesi açık bir şekilde "okulların ve çoğunlukla etnik azınlık öğrencilerini istihdam eden diğer eğitim kurumlarının mümkün olan her durumda, ders kitaplarını ve diğer tüm eğitim içerik-

lerini kendi dillerinde hazırlamaya" olarak tanımaktadır.³²

Kısacası, ÇKP yönetimi hem uluslararası anlaşmaları ve insan haklarını hem de kendi anayasasını ve yerel yasalarını ihlal ederek, Sincan bölgesindeki Uygur ve diğer Müslüman ve Türk halkların kimliklerini, kültürlerini, dillerini ve inançlarını hedef almakta ve yoğun bir baskı ve propaganda ile bu bölgeyi her açıdan Çinlileştirmeyi hedeflemektedir.

KORONAVİRÜS TEDBİRLERİ KAPSAMINDA ZORLA KAPANMA UYGULAMALARI

Tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgını sebebiyle birçok ülke, bu salgınla mücadele edebilmek amacıyla çeşitli önlemler almıştır. Bunlar arasında tam kapanma ve sokağa çıkma kısıtlaması gibi önlemler de bulunmaktadır. Ancak aşının bulunması ve virüse karşı bağışıklığın yükselmesiyle etkisini yitiren koronavirüs salgını, ÇKP yönetimi için Sincan bölgesindeki sistematik soykırıma devam edebilmek için bir enstrüman olarak kullanılmaktadır. Dünyadaki en sıkı "Kovid Sıfır" politikasını uygulayan Çin, bu uygulamalara ülkenin birçok bölgesinde olduğu gibi Sincan'da da hâlen devam etmektedir.

Bu sıkı ve baskıcı tutum iki açıdan ÇKP yönetiminin tezatlığını göstermektedir. Öncelikle Sincan bölgesine yapılan yatırımlara sürekli atıf yapan ÇKP yönetiminin bu söyleminin doğru olmadığı kendi beyanlarından da açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Bir Kuşak Bir

Yol projesi için bölgedeki yer altı ve yer üstü kaynaklarının çıkarılması amacıyla bölgeye bazı yatırımlar yapılmış olsa da özellikle sağlık sistemine yönelik tesisler konusunda bölgenin Çin'in en geri bırakılan yerlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Zira bölgedeki ÇKP yetkililerinin Sincan'da uygulanan sıkı kapanma tedbirlerine gerekçe olarak yeterli tesis, insan gücü ve diğer sağlık ekipmanlarının eksikliğini göstermesi, bu gerçekliğin en açık delilidir. Ayrıca mali eksiklik ve bürokratik kapasite eksikliği de yetkililerce sunulan diğer gerekçelerdendir.

ÇKP yönetiminin uyguladığı bu sıkı kapanma politikası yalnızca Sincan bölgesine özgü değildir. Pandeminin belirli dönemlerinde Şangay'da uygulanan kapanma sebebiyle insanlar temel gıda maddelerine ve ilaçlara erişimde büyük sıkıntılar yaşamıştır. Tibet bölgesinin başkenti Lhasa da pandemi tedbirle-

Sincan bölgesindeki Uygurlar oldukça sıkı koronavirüs tedbirleri uygulamaları altında yaşıyor, [Getty Images / Shen Ling]

rinden etkilenen yerlerdendir. Ancak Sincan, Çin'in birçok bölgesinde uygulanmayan bir dizi sıkı tedbir, kapanma ve yasakla hâlen mücadele etmektedir ve bölgedeki insanlara herhangi bir gıda veya ilaç yardımı da yapılmamaktadır. Bu yönüyle Doğu Türkistan'da yaşananların bir insani kriz boyutuna ulaşması kaçınılmaz gözükmektedir.

Bölgede pandemi öncesinde Pekin tarafından uygulanan sıkı gözetim, keyfi gözaltı, tutuklamalar ve diğer baskıcı politikalar koronavirüs önlemleri altında da sürdürülmektedir. Hatta koronavirüs önlemleri bölgedeki hak ihlallerine bir kılıf olarak kullanılmaktadır. Sincan'da uygulanan bu sıkı kapanma ve kısıtlamalara dair farkındalık ise Çin genelinde oldukça düşüktür. Zira hükümet bu konuda son derece sıkı bir sansür uygulamaktadır. Öyle ki, sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen bir Devlet Konseyi canlı yayını sırasında,

yorum kısmına “Urumçi” yazan bir kişi de dâhil olmak üzere, bölgedeki durumla ilgili yorum yazan üç kişi hakkında soruşturma başlatılmıştır.³³

Sincan'dan Çin'in diğer bölgelerine gitmek isteyen kişilerin öncelikle belirli bir süre karantinede kalması gerekmektedir. Karantina merkezlerinin durumu ise oldukça kötüdür. Eğitim sebebiyle Şangay'a gitmeden önce bu karantina merkezlerinden birinde kalan bir öğrenci, en az 3.000 kişinin kalabileceği büyüklükte ve yerleşim yerlerinden oldukça izole bir bölgede bulunan merkezde sağlık imkânlarının oldukça yetersiz ve kötü olduğunu, hatta her tarafta farelerin dolaştığını anlatmıştır. Ayrıca hava trafiği konusunda veri sağlayıcılardan biri olan *Variflight* da Çin'in en büyük 27 havaalanı arasında olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin başşehri Urumçi havaalanının %4,42 ile en az tamamlanan uçuş trafiğine sahip havaalanı olduğunu açıklamıştır.³⁴

Tüm kısıtlamalara rağmen sokağa çıkma yasağını ihlal edenlere yönelik güvenlik güçlerinin sert müdahaleleri, 100 günden fazla süredir en temel gıda maddelerine dahi ulaşmada ciddi sıkıntılar yaşadıkları için aşıktan hastalanan yahut hayatını kaybeden insanlara ait videolar ve benzeri sayısız görsel ve dijital içerik her gün sosyal medya platformlarına düşmektedir. Bu içeriklerin doğrulamaya muhtaç olduğu açık olsa da bölgedeki durumun gözlemlenmesine kesinlikle müsaade etmeyen ÇKP yönetiminin tutumu, uluslararası toplumun bölgeye dair endişelerini derinleştirmektedir. Anlaşılan o ki, ÇKP

yönetimi koronavirüs pandemisini bir fırsat olarak görmekte ve bu durumu Sincan'a yönelik baskıcı politikalarına kılıf olarak kullanma amaçlı bir politika yürütmektedir. ÇKP'nin söz konusu politikaları, insanların açıktan hayatlarını kaybetmesine sebep olmakta, seyahat

özgürlüklerini kısıtlamakta ve bölgedeki Uygurlar ve diğer Müslüman ve Türk halkların ÇKP görevlilerince kayıt ve kontrol altına alınmasını kolaylaştırmaktadır. Tüm bunlar ise milyonlarca insanın sistematik bir soykırıma maruz kalmasına neden olmaktadır.

BM RAPORU BİZE NE SUNUYOR?

Uygur meselesi, başta İslam dünyası olmak üzere uluslararası kamuoyunda son yıllarda sıkça gündeme gelmektedir. BM ise bölgedeki durumun endişe verici olduğunu belirtmekle birlikte, Çin'in Güvenlik Konseyi daimî üyesi olması hasebiyle meseleye 2014 yılından bu yana büyük ölçüde sessiz kalmıştır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet'in bölgeyi ziyaretinin ardından, 2019 yılından bu yana sözü verilen Uygur raporunun nihayet yayınlanacağı duyurulmuş,³⁵ Bachelet'in görev süresinin bitmesine dakikalar kala, 31 Ağustos 2022 tarihinde, 46 sayfadan oluşan "BMİH-YK'nin Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki İnsan Hakları Endişelerinin Değerlendirilmesi" başlıklı rapor yayınlanmıştır.³⁶

Sekiz bölümden oluşan raporun giriş kısmında BM'nin 2017 yılından bu yana çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından bölgede Uygurların kaybolduğu, sözde yeniden eğitim kamplarında tutulduğu ve bu kamplarda keyfi gözaltında tutulan kişilerin çeşitli işkencelere

maruz kaldığı yönünde ciddi şikâyetler aldığı ifade edilmektedir. Bu şikâyetlere yönelik olarak BM'nin 2018 yılında endişelerini dile getirdiği, bölgeye erişim isteğinde bulunduğu, Çin hükümetiyle görüşme talep ettiği ancak bu talebine yanıt alamadığı; 2018 yılında ziyaret talebi kabul edilmesine rağmen pandemi sebebiyle ziyaretin 2022 yılına ertelenmek zorunda kaldığı belirtilmiştir. Bu bölümde ayrıca, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının rapor ve değerlendirmeleri yanı sıra 23 Uygur, 16 Kazak, 1 Kırgız olmak üzere 24 kadın ve 16 erkekle yapılan mülakatlardan oluşan bir saha çalışmasına yer verilerek raporun metodolojisi açıklanmıştır. Rapordaki değerlendirmenin esasının Çin'in taraf olduğu uluslararası insan hakları anlaşmaları kapsamındaki yükümlülüklerine dayandığı ve dolayısıyla bu yükümlülüklerin ihlalinin uluslararası suç teşkil ettiği ifade edilmiştir.³⁷

İkinci bölüm, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin jeopolitik konumu ve demografik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Sincan eyaletinin kömür, gaz ve petrol

başta olmak üzere çeşitli enerji kaynakları bakımından zengin olmasının yanı sıra pamuk gibi önemli bir tarımsal üretim merkezi olduğu; jeopolitik olarak stratejik bir konumda yer aldığı belirtilmektedir. Demografik olarak yapılan değerlendirmeye göre, 1953 yılında bölgedeki toplam nüfusun %75'inden fazlasını Uygurlar, %7'sini Han Çinliler oluştururken günümüzde Uygur nüfusu bölge nüfusunun %45'ini, Han Çinliler ise %42'sini oluşturmaktadır.³⁸ Buradan hareketle bölgenin etnik bileşiminin 1949 yılından bu yana kademeli olarak değiştiği ve bu değişimin hükümet politikalarının teşvikiyle Han Çinlilerinin bölgeye göçünün bir sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Diğer taraftan bölgenin tarihsel olarak Çin'in en fakir bölgesi olduğu ve kalkınmasının merkezî otorite tarafından önemsendiği, bu amaçla da kalkınma politikalarının odak noktası yapıldığı ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Çin, 2021 yılında bölgenin gayrisafi yurt içi hasılasında %7'lik bir büyüme kaydedildiğini bildirirse de BM insan hakları mekanizmaları, Sincan dâhil olmak üzere etnik bölgelerdeki ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki ayrımcılıkla ilgili endişelerini dile getirmektedir. Bölge hakkında verilen bu bilgilerin ardından bölüm, 2009 yılında Urumçi'de yaşanan ayaklanmaya dair Çinli yetkililerin "ayrılıkçı, terörist ve aşırılık yanlısı güçlerin Sincan'da binlerce terörist saldırı düzenlediği, çok sayıda masum insanı ve yüzlerce polis memurunu öldürdüğü ve mülke ölçülemeyecek kadar zarar verdiği" şeklindeki açıklamasını³⁹ ve hükümetin dinî "aşırılıkçılık" ve "ayrılıkçılık"la ilişkilendirdiği bu terörist teh-

ditlerle mücadele kapsamında "Strike Hard Campaign Against Violent Terrorism" kampanyası başlattığını belirtmesiyle sona ermektedir.⁴⁰

Üçüncü bölüm ilk olarak Çin'in söz konusu terörizm ve aşırılıkçılıkla mücadele konusundaki yasal ve politik çerçevesini tartışmaktadır. Bu kısımda hükümetin, bölgedeki meselelerin tamamının şiddet içeren terörizm ve ayrılıkçı faaliyetlerle ilgili olduğuna ve bu kapsamdaki mücadelenin hukuka uygun olduğuna dair resmî açıklamalarına yer verilmiş; ÇHC Terörle Mücadele Yasası'nın söz konusu kavramları nasıl tanımladığı, bu tanımların unsurları ve listelenen terör faaliyetlerinin neler olduğu açıklanmıştır.

ÇHC Terörle Mücadele Yasası, terörü "toplumsal panik yaratan, kamu güvenliğini tehlikeye atan, kişilere veya mülklere saldıran önermeler ve eylemler yahut siyasi, ideolojik veya diğer amaçlarına ulaşmak için şiddet, yok etme, korkutma gibi yöntemlerle ulusal organları ya da uluslararası örgütleri zorlama" şeklinde tanımlamıştır.⁴¹ BMİHYK, bu tanımın geniş bir şekilde ifade edildiğini, kavramların açıkça tanımlanmadığını ve tanımda geçen "toplumsal panik" kavramının kanıtlanabilirlikten uzak, çok çeşitli eylemleri kapsayabileceğini belirtmektedir. Benzer şekilde, yasanın "Sincan Uygulama Tedbirleri" kapsamında terörist faaliyetler listesi sıralanmıştır.

Ancak bu faaliyetlerin neleri içerdiğiyle ilgili netliğin sağlanamamış olması nedeniyle ceza kanununca suç sayılan

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin, Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki İnsan Hakları Endişelerinin Değerlendirilmesi başlıklı raporu

davranışlara denk geldiği belirtilmektedir. Ayrıca meşru protesto, muhalefet ya da insan hakları eylemleri gibi girişimlerim de terörist faaliyetler olarak tanımlanabileceğine dair endişelere yer verilmiştir. “Aşırılık” ifadesiyle ilgili olarak Sincan Din İşleri Yönetmeliği “dinî öğretilerin çarpıtılması ve aşırılığın teşvik edilmesi” gibi dinî bir aşırılık tanımı ortaya koymaktadır.⁴² Dahası, yönetmelikte “aşırılığı ayrımcılığı teşvik eden, radikal dinî ideolojiyi savunan, radyo ve televizyon gibi kamu hizmetlerini reddeden, kültürel etkinlik ve eğlencelere müdahale eden konuşma ve eylemler” de aşırılıkçı faaliyetler olarak tanımlanmaktadır.⁴³

Raporun görüşü, bu yasal çerçevenin dinî uygulamalarla ilgili olarak kişisel tercih şeklinde algılanabilecek hususları da aşırılık ve terör kavramlarıyla ilişkilendirdiği şeklindedir.

Üçüncü bölümün diğer kısımları, söz konusu faaliyetleri gerçekleştiren ya da gerçekleştirme riski bulunan kişilerin nasıl belirlendiği ve bu kişilere yönelik yanıtların doğasına dair bir değerlendirme sunmaktadır. 2019 yılında Çin hükümetinin yayınladığı bir belgeye göre; ciddi suçlar için sert cezalar uygulanması, küçük suçlar içinse eğitim ve rehabilitasyon süreci öngörülmesi; büyük suçların ceza mahkemeleri tarafından, küçük suçlarınsa idari yollarla çözülmesi karara bağlanmıştır. Buna göre erkeklerin uzun sakal bırakması, içki ve sigara kullanılmaması, dinî radyo ve televizyon kanallarının takip edilmesi ve yasa dışı dinî kitaplar taşınması birinci derecede aşırılık faaliyetleri olarak tanımlanırken raporda ciddi sayılan ve daha az tehlikeli görülen terör eylemleri arasındaki ayrım ve hangi davaların resmî mahkemelerce hangilerinin idari yollarla çözüleceği belirsiz

sayılmıştır. Ayrıca raporda sürecin işleyişindeki belirsizlikler, bireylerin neye göre “eğitilmiş” kabul edildikleri, tahliye edilmek için sağlamak zorunda oldukları kriterler ve prosedürler hakkında da ciddi belirsizlikler ve keyfiyet bulunduğu dair endişeler yer almaktadır.

Rapor, hükümetin terör ve aşırılıkçı eylemleri önleme, soruşturma ve bunlara müdahale etme konusunda kamu güvenliği organlarına geniş yetkiler verdiğini ve bu yetkilerin uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarına aykırı olduğunu belirtmektedir. Örneğin Terörle Mücadele Yasası ve Sincan Uygulama Tedbirleri, kamu güvenliği organlarına kişisel veriler dâhil olmak üzere bireylerin hayatlarının çeşitli yönleriyle ilgili verileri toplama ve saklama yetkisi vermektedir. Ayrıca şüpheliler herhangi bir resmî incelemeden ve tutuklamanın gerekli olduğuna dair karardan önce 37 güne kadar gözaltında tutulabilmektedir.⁴⁴ BMİHYK, kendilerine verilen yetkileri kullanan makamların bağımsız yargı denetimi varsa bile sınırlı olduğunu, keyfî uygulamaların ayrımcılığa uğrama riskini artırdığını belirtmektedir.

Dördüncü bölüm Çin’in “Hapis ve Diğer Özgürlükten Yoksun Bırakma Biçimleri Hakkındaki Değerlendirmesi”ni içermektedir. Bu bölümde rapor ilk önce mesleki eğitim ve öğretim merkezlerinin Çin’in ilgili belgelerindeki tanımına ve içeriğine değinmektedir. Buna göre, bu merkezler “terörizm ve dinî aşırılıkçılığın yayılmasının üreme zeminini ve koşullarını ortadan kaldırmak için” kurulmuştur.⁴⁵ Çin hükümetine göre bu

Rapor, hükümetin terör ve aşırılıkçı eylemleri önleme, soruşturma ve bunlara müdahale etme konusunda kamu güvenliği organlarına geniş yetkiler verdiğini ve bu yetkilerin uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarına aykırı olduğunu belirtmektedir.

merkezler “doğası gereği okul”dur ve bu okullarda bireylerin özgürlüğünü sınırlayacak bir önlem bulunmamaktadır. Ancak rapor bu merkezlerde tutulan kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldığını ve bu özgürlükten yoksun bırakma biçiminin Uluslararası İnsan Hakları uyarınca keyfilik içerdiğini belirtmektedir. Ayrıca BMİHYK’nin görüştüğü kişiler, bu merkezlere gitmeden önce polis karakolunda tutulduklarını, avukata erişimleri olmadığını ve kendilerine başka bir alternatif sunulmadığını açıkça ifade etmişlerdir. Rapora göre görüşülen tek bir kişi bile merkezden çıkabildiklerini ya da aileleriyle istedikleri zaman görüşebildiklerini söylememiştir. Ayrıca bu kişilere mer-

kezde ne kadar süre kalacakları hakkında da bilgi verilmemiştir. Görüşülen kişiler ailelerinden hiçbir zaman haber alamadıklarını ve dışardan herhangi bir kişinin ziyaretinden önce kendilerine orada her şeyin yolunda olduğunu ve istedikleri zaman oradan ayrılacaklarını söylemeleri gerektiği belirtilmiştir. Raporda görüşülen kişilerden birinin şu sözleri söz konusu merkezlerdeki gerçek durumla ilgili fikir vermesi açısından önemlidir: “Ne kadar süredir orada olduğum ve orada ne kadar kalacağım bana söylenmedi. Bir suçtu itiraf etmem istendi ama neyi itiraf etmem gerektiğini bilmiyordum.”⁴⁶

BMİHYK bu eğitim merkezlerinin müfredatı ve beceri tanıma sistemi hakkında yetkililerden bilgi alamadıklarını ve buradaki kişilerin siyasi eğriye dayalı bir rehabilitasyona tabi tutulduklarını ifade etmektedir. Raporda ayrıca söz konusu merkezlerde kaç kişinin eğitim gördüğü hakkında da resmî bir veriye ulaşılamadığı, ancak görüşülen kişilerin ifadelerine göre bu merkezlerin en az sekiz farklı coğrafi konumda yer aldığı belirtilmektedir. Ayrıca hükümetin kursiyerlerin tümünün mezun olduğuna ve bu merkezlerin kapatıldığına dair açıklamalarına da yer verilerek BM mekanizmalarının bilgi eksikliğinden dolayı bu iddiayı teyit edecek konumda olmadığı vurgulanmaktadır.

Diğer bir özgürlükten yoksun bırakma biçimi olarak uygulanan cezai tutuklamalar hakkında raporun değerlendirmesi; bölgede hapis cezalarında belirgin bir artış olduğu, ancak veri eksikliğinden dolayı mahkûmiyetlere dair

kesin bir istatistiğin ortaya çıkarılmasının zor olduğu yönündedir. Bununla birlikte rapor, *Google Earth* aracılığıyla elde edilen uydu görüntülerinin yüksek güvenli binaların sayısındaki artışı gösterdiğini, bunun da muhtemel tutuklu artışına tekabül ettiğini belirtmektedir.

Beşinci bölüm, mesleki eğitim ve öğretim merkezlerindeki koşullar hakkında bir değerlendirme yapmaktadır. Bölüm, bu merkezlerdeki sert muamele iddialarının Çin hükümeti tarafından reddedildiğini belirterek başlamaktadır. Ancak BMİHYK’nin görüştüğü kişiler, gözaltı sırasında ve merkezlerde tutuldukları süre boyunca çeşitli işkencelere, aşağılayıcı muamele ve insanlık dışı cezalara maruz bırakıldıklarını belirtmişlerdir ki, bu sert muameleler raporda “insanca ve onurlu bir şekilde muamele görme özgürlüğünü ihlal ediyor görünmektedir” şeklinde değerlendirilmiştir.⁴⁷ Ayrıca rapor, merkezlerde tutulan kişilerin yeterli ve güvenilir gıdaya ulaşma, içilebilir suya erişim gibi temel sağlık haklarının ihlal edildiğine dair kaygılar bulunduğuna da işaret etmektedir.

Altıncı bölüm, dört farklı başlıkta değerlendirilen diğer insan hakları endişelerini tartışmaktadır. İlk kısım etnik, dinî, kültürel kimlik ve bu kimliklerin ifade hakkına dair ihlalleri ortaya koymaktadır. Rapora göre, Çin Anayasası’nda yer alan Bölgesel Etnik Özerklik Yasası, azınlıkların ayrımcılığa karşı korunmasına dair bir madde içermesine rağmen, din müdahaleci ve kontrol edici bir şekilde düzenlenmiştir. Hü-

kümet uygulamaları ile “Çin özelliklerini haiz bir İslam” biçimi hedeflenmiş; “Strike Hard” politikası da bu uygulamalar için gerekli olan yasal araçların kabul edilmesine olanak sağlamıştır. Bu politika kapsamında ifade hakkına yönelik kısıtlamalara ek olarak cami, türbe ve mezarlık gibi dinî mekânların yıkılmasına ilişkin iddialar da mevcuttur. Raporda bu iddialara uydu görüntülerinden yola çıkılarak Hotan şehrinde bulunan İsam Asım Mabe-di’nin dönüşümü örnek verilmiş ve dinî mekânların karakterinin değiştirilmiş olabileceği ancak yok edildiklerine dair kesin bilgilere sahip olunmadığı ifade edilmiştir.⁴⁸

İkinci kısımda, mahremiyet ve seyahat özgürlüğü hakları ele alınmaktadır.

BM’nin nihai açıklaması, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında her bireyin doğal olarak sahip olduğu hakların raporda bahsedildiği şekilde ihlal edildiğine dair endişelere yol açtığı şeklindedir.

Burada en çok tartışılan konu, kamu güvenliği altında hem çevrim içi hem çevrim dışı geniş ölçekli bir denetim ve kontrol mekanizması sayesinde tüm bireylerin biyometrik verilerini toplayan bir sistemin kurulmuş olmasıdır. Ayrıca Sincan bölgesindeki ana yolların, köylerin ve mahallelerin ağır silahlı polis birimleri tarafından korunduğu, tüm insan hareketlerinin de bu sayede izlenebildiği kaydedilmektedir. Rapor, hükümet yetkililerinin 2014 yılından bu yana Uygurların ve diğer Müslüman azınlık grupların pasaportlarına el koyduğunu; seyahat özgürlüğüne yönelik kısıtlamaların ayrımcı bir şekilde uygulandığına dair başka kaynakların çalışmalarına ulaştıklarını belirtmektedir. Bu bölümde tartışılan diğer bir konu, hükümet tarafından “Halkı Ziyaret Et, İnsanlara Fayda Sağla ve Halkın Kalplerini Bir Araya Getir” sloganıyla başlatılan kampanyadır. Bu, “aile olma” ilkesi doğrultusunda etnik gruplardan belli kişilerin birbirleriyle eşleştirilerek birbirlerinin evlerinde kalmasını ve “birbirlerinin aile üyeleri gibi davranmasını” içeren bir uygulamadır. Raporda bu uygulamanın aile hayatının mahremiyeti üzerinde olumsuz etkileri olduğu vurgulanarak söz konusu programa dâhil edilen kadınlardan bazıları’nın cinsel tacize maruz kaldıkları belirtilmiştir.⁴⁹

Üçüncü kısım Sincan bölgesinde yaşayan bireylerin üreme haklarına yönelik ihlalleri ele almaktadır. Raporda, bölgenin resmî doğum oranlarının ve dolayısıyla toplam nüfusun 2017 yılından bu yana olağandışı bir şekilde düşüş gösterdiği belirtilmektedir. Rapor, hü-

kümet belgelerinde bölgedeki doğum artış hızının yüksek olmasının “aşırılık” ile ilişkilendirildiğini ve terörle mücadele kapsamındaki cezai yaptırımlara sebep olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yine bu hükümet belgelerinden, mesleki eğitim ve öğretim merkezlerine sevk edilenlere isnat edilen en yaygın suçun aile planlaması ihlali olduğu anlaşılmaktadır.

İstihdam ve çalışma özgürlüğünün ihlali hakkındaki dördüncü kısımda rapor, uluslararası standartların beceri geliştirme, istihdam etme ve yoksulluğu azaltma politikalarını dezavantajlı grupların gelişmesi amacıyla -gönüllülük esasına dayanarak ve ayrımcılığı reddederek- teşvik ettiğini belirtmektedir. Ancak Çin hükümetinin resmî belgelerinden, bölgenin ekonomik kalkınması için uygulanan politikaların “dinî aşırılıktan” kurtulma kapsamında yürütüldüğü ve bunun da zorla çalıştırma yanı sıra iş olanakları ve muameleler konusunda ayrımcı ve zorlayıcı bir politika izlendiğine dair endişe yarattığı belirtilmektedir.

Bu bölümle ilgili olarak BMİHYK’nin nihai açıklaması, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında her bireyin doğal olarak sahip olduğu hakların, yukarıda bahsi geçtiği şekilde ihlal edildiğine dair endişelere yol açtığı şeklindedir. Ancak yine raporda bu ihlallerin kesin kanıtlanabilirliğinin söz konusu olmadığı; uygulama ve politikaların ayrımcı, kısıtlayıcı ve hükümet tarafından şeffaf bir açıklamayı gerektiren zorlama unsurları içerdiğine dair işaretler olarak okunduğu belirtilmektedir.

Yedinci bölüm, ilk olarak etnik azınlık gruplarındaki aile bireylerinin birbirinden zorla ayrılması ya da aile fertlerinin kaybolmasıyla ilgili şikâyetler hakkındaki değerlendirmeyi içermektedir. Raporda, görüşülen kişiler aile bireylerinden bazılarının kaybolduğunu, tutuklanmış ya da eğitim merkezine götürülmüş olma ihtimalini bilmelerine rağmen bundan emin olmadıklarını ifade etmiş; bu merkezlerden salıverilen kişilerse tutuldukları süre boyunca ailelerinden hiç haber alamadıklarını söylemiştir. İkinci olarak Çinli yetkililerin söz konusu merkezlerde kalan kişileri orada olanlar hakkında konuşmamaları konusunda tehdit ettiği, mağdurlara gözdağı verdiği belirtilerek yurt dışında yaşayan Uygurların zorla Çin’e geri gönderilmesi için baskı yapıldığına dair konulara değinilmiştir.

Raporun son bölümü genel değerlendirme ve önerileri içermektedir. Bu bölümde, Çin’in bölgede ciddi insan hakları ihlalleri işlediği kabul edilerek bunun temel nedeninin terörle mücadele hukuk sistemi olduğu belirtilmektedir. Böylece hükümet yetkilileri geniş takdir yetkisi elde ederek Müslüman topluluklara karşı keyfî uygulamalar yürütebilmektedir. İkinci olarak uluslararası ceza hukuku ve uluslararası insan hakları hukuku bakımından bölgedeki politikalar insanlığa karşı suçları oluşturabilecek karaktere sahiptir denilmektedir. Son olarak rapor, Çin hükümetine, iş dünyasına ve uluslararası topluma konuyla ilgili birtakım tavsiyelerde bulunmaktadır.

RAPORUN DEĞERLENDİRMESİ

Genel olarak rapor, Çin'in resmî anlatısının aksine insan hakları örgütlerinin ve aktivistlerin son yıllarda sunduğu, bölgedeki etnik azınlıklara yönelik kapsamlı insan hakları ihlallerini ortaya koyan çalışmaları doğrulamaktadır. BMİHYK yayınladığı bu raporla Çin hükümetinin Uygurlar başta olmak üzere Müslüman azınlıklara yönelik din ve ifade özgürlüklerini kısıtlayan ve doğrudan kişilerin kimliklerini hedef alan sistematik bir kampanyanın ana hatlarını çizmeyi başarmıştır. Ancak rapor, metodoloji ve saha çalışması bakımından yetersiz sayılmaktadır. Zira BM mekanizmaları 2017 yılından bu yana Uygurlara yönelik hak ihlalleri hakkında insan hakları örgütleri tarafından çeşitli şikâyetler almalarına rağmen bu şikâyetlere verdikleri yanıt sözlü uyarının ötesine geçmemiştir. Oysa BM organlarının uluslararası arenada yeterli çabayı sarf etmek için kamuoyu yaratma gücüne sahip olduğu bilinmektedir. Rapora kaynaklık etmesi için görüşülen kişi sayısı saha çalışmasını detaylandırmak için yeterli görünse de bölgenin nüfusu ve kampların etkisi göz önüne alındığında mevcut durumun daha kapsamlı bir saha çalışmasını hak ettiği söylenebilir.

Raporda, BM organlarının Çinli yetkililerle görüşme ve bölgeyi ziyaret taleplerinin yerine getirilmemesinden dolayı bölgedeki gidişat ve özellikle kamplardaki uygulamalar hakkında kesin bir bilgiye sahip olmanın mümkün olmadığı kaydedilmektedir. BMİHYK,

Myanmar'daki Müslüman azınlık grupları hakkında kaleme aldığı raporda da benzer şekilde Myanmar'da bir varlık oluşturamadığını, birden fazla talebe rağmen bağımsız uluslararası bilgi toplama heyetine erişim izni alamadığını, ülkeye ziyaret taleplerinin reddedildiğini yazmaktadır.⁵⁰ Yine de söz konusu raporda, Uygur raporuna kıyasla daha sistematik bir çalışmanın yapıldığı, daha net bilgilerin yer aldığı göze çarpmaktadır. Zira Myanmar raporunda bahsi geçen hiçbir insan hakkı ihlali ya da sert muamele hakkında “kesin bir sonuca varmanın imkânsız olduğu”na dair bir ifadeye ya hiç rastlanmamış ya da nadiren rastlanmıştır. İkinci olarak rapor, Sincan'daki yetkililerin baskı politikalarının amaç ve etki bakımından nasıl ayrımcı bir uygulamaya tabi olduğunu göstermek için Çin hükümetinin kendi resmî belgelerine dayanmaktadır. Ancak Çin hükümet belgeleri ve hukuki metinleri, rapor boyunca bilgi aktarımında kendini tekrar etmektedir. Bu noktada rapor, çeşitli insan hakları örgütlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının konuyla ilgili hazırlamış olduğu ve çoğunu da BM mekanizmalarına ilettiği kapsamlı raporlarını, akademisyen ve gazetecilerin bölgeyle ilgili çalışmalarını daha sık başvurulacak ikincil kaynaklar olarak sunabilirdi. Ayrıca raporun ertelenmesiyle ilgili olarak BM Yüksek Komiseri Bachelet, bölgeyi ziyaret ettikten sonra raporu yayınlayacaklarını, bölgeyle ilgili incelemelerini ve değerlendirmelerini raporda sunacaklarını

ifade etmiş olsa da yayınlanan raporda genel olarak BM yetkililerinin, özelde Bachelet'in ziyaret değerlendirmelerine dair hiçbir açıklama yer almamaktadır. Bu duruma, raporun yayınlanma tarihinin Bachelet'in görevinin sona ermesine dakikalar kala gerçekleşmesini de ekleyince ortaya çıkan tablo, Bachelet'in ve belki de BM üst düzey yetkililerinin Uygur meselesiyle ilgili görüş belirtmekten çekindiklerini göstermektedir.

Raporda dikkat çeken en önemli hususlardan biri de raporun üslubudur. Rapor, genel olarak net bir ifade sunmaktan, düşünceyi direkt olarak aktarmaktan çekinir bir üslup sergilemektedir. Görüşülen kişilerin ifadelerinden hareketle belirtilen sert uygulamalar ve yaşanan hak ihlalleri karşısında raporun nihai tavrı "insanlık suçu sayılabilir", "endişe uyandırabilir", "ayırıcı bir uygulamaya sebebiyet verebilir" gibi kesin yargılar ifade etmekten kaçınan bir üsluptadır. Bu yaklaşım, raporun 2021 yılından bu yana ertelenmesi ve Bachelet'in ziyaretinin ardından Çin'in "başarısını" öven açıklamaları ile de paralellik göstermektedir.⁵¹ Nitekim rapor, Çin hükümetinin bu konuları ele almak için hiçbir girişimde bulunmaması, sözlü ya da yazılı uyarıları dikkate almaması, uluslararası kamuoyu karşısında sergilediği saldırgan ve inkarcı tutumu hakkında da herhangi bir değerlendirmede yapmamaktadır. Aksine, yasal ve politik çerçevenin sunulduğu ve uygulamalar hakkında yorumların açıklandığı bölümlerde, Çin'in sert politikalarının anayasadaki yasal boşluklar sebebiyle yetkililerin keyfî ya

”

Şu bir gerçek ki, sadece yasal düzenlemeler yoluyla bölgede yaşayan Müslüman azınlıkları koruma altına almak mümkün değildir; Çin hükümetinin geçmişten gelen ve ben-öteki ayrımına zemin hazırlayan dünya görüşünü değiştirmesi gerekmektedir.

da ayırıcı uygulamalarından ibaret olduğu şeklinde bir kanaat oluşmasına sebep olabilir ki, bu da mevcut politikaların sistematik gerçekliğine aykırı bir durumu ihtiva etmektedir. Şu bir gerçek ki, sadece yasal düzenlemeler yoluyla bölgede yaşayan Müslüman azınlıkları koruma altına almak mümkün değildir; Çin hükümetinin geçmişten gelen ve ben-öteki ayrımına zemin hazırlayan dünya görüşünü değiştirmesi gerekmektedir.

Rapor bölge hakkında kısa bir giriş yapmış ancak bölgenin sahip olduğu doğal ve beşeri kaynaklara, jeopolitik ve jeostratejik konumuna değinmemiştir. Bölgedeki baskıcı uygulamaların başlangıcı olarak Urumçi Ayaklanma-

sı'nın gösterilmesi ise, meselenin tek yönlü ele alındığına işaret etmektedir. Oysaki tarihsel bağlamda Pekin yönetimi ile Müslüman azınlıklar arasındaki etnik çatışmanın çok uzun yıllar önce, Çin'in bölgedeki homojen kültür yaratma hedefinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı bilinmektedir.⁵² Meselenin tarihî arka planının Urumçi'de yaşanan olaylarla sınırlı tutulması, raporun sağlam bir temele oturmasına engel teşkil etmektedir. Raporun bu tutumu, BM yetkililerinin Çin aleyhine bir tavır sergilemekten çekindiği hususundaki eleştirileri de haklı çıkarmaktadır.

Uygur halkın doğal nüfus artışındaki dramatik düşüş, raporda açıkça ifade edilerek bu düşüşün arkasında yatan nedenler kadınlara yönelik doğum hakkı ihlalleri ve doğum kontrol uygulamalarının tartışıldığı kısımlarda belirtilmiştir. Yine de raporun ifade ettiği doğum hakkı ihlalinin çok ötesinde, Çin hükümetinin Uygurlara yönelik nüfus artışına doğrudan ayrımcı ve sistematik müdahaleleri söz konusudur. Sincan'da kadınların cerrahi operasyonla kısırlaştırıldıklarına, bu işlemi kabul etmeyenlerin hapisle tehdit edildiğine dair birinci ağızdan kaynaklar mevcuttur. Ayrıca Çin resmî belgeleri de Sincan'da ücretsiz cerrahi doğum kontrol politikası için büyük bütçeler ayrıldığını ve bunun da doğum artış hızını 2016 yılı seviyesinden en az 1000/4 oranında gerçekleştirmek amacıyla olduğunu doğrulamaktadır. Dolayısıyla devletin nüfusu kontrol etmeye yönelik doğum önleme hedefleri, Uygur popülasyonunun kısırlaştırılmasına örnek teşkil et-

mektedir. Bu politikalar, bir anda gerçekleşen toplu bir katliam olmasa da yavaş ve süreklilik arz eden, bir nüfusu genetik yollarla azaltma biçimine tekabül etmektedir.⁵³ Bu noktada Çin'in raporda ifade edilen politikalarının açıkça kültürel, etnik ve dinî kimliğin asimile edilmesi çalışması olduğunu söylemek mümkündür. Ancak BMİHYK, Pekin hükümetine yönelik soykırım iddiaları hakkında bir yargıya varmadan kaçınarak durumu "insan hakları suçu sayılabilmesi" şeklinde izah etmekte yetinmektedir.

9 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen "BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"nin 2. maddesine göre "(a) Grubun üyelerini öldürmek; (b) Grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek; (c) Grubu tamamen veya kısmen fiziksel olarak yok olmasına yol açacağı hesaplanan yaşam koşullarına kasıtlı olarak maruz bırakmak; (d) Grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirler uygulamak; (e) Grubun çocuklarını zorla başka bir gruba nakletmek" fiillerinden herhangi birini işlemek soykırım suçu sayılmaktadır. Yine bu sözleşmeye göre bu suçları işleyen taraf sırasıyla "(a) Soykırım; (b) Soykırım yapmak için komplo kurmak; (c) Soykırım işlemek için doğrudan ve alenen tahrik; (d) Soykırım yapmaya teşebbüs; (e) Soykırımda suç ortaklığı" suçlarıyla cezalandırılacaklardır.⁵⁴ Çin, bu sözleşmenin tarafı olarak söz konusu uygulamalarından sorumludur ve bu sözleşmeye göre açıkça soykırma teşebbüs fiilî gerçekleştirmektedir.

BM RAPORUNA YÖNELİK

ULUSLARARASI TUTUM VE TEPKİLER

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK) tarafından Yüksek Komiser Michelle Bachelet'in görevden ayrılmasına yalnızca dakikalar kala yayınlanan "BMİHYK'nin Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki İnsan Hakları Endişelerinin Değerlendirilmesi" başlıklı rapora yönelik farklı tutum ve tepkiler söz konusudur.

ÇKP yönetimi, 1 ila 3 milyon Uygur ve diğer Müslüman ve Türk halkları toplama kamplarında zorla tutmakta, modern bir kölelik olarak bölgedeki insanları zorla yerinden ederek ülkenin değişik bölgelerindeki fabrikalarda zorla çalıştırmakta, insanların anadillerini kullanmalarını yasaklamakta, dinî ibadetleri kısıtlamakta, camileri, türbeleri, mezarlıkları yıkmakta ve kadınları kısırlaştırmaktadır. Tüm bu hak ihlallerine yönelik sert bir tepki ortaya koyması ve somut etkileri olması beklenen BM raporu ise, tam anlamıyla beklenen etkiyi oluşturmaktan uzak kalmıştır. Tüm bu tartışmaların gölgesinde, bir diğer tartışma konusu ise, son BM raporuna ve Çin'in açık hak ihlallerine karşı uluslararası camianın verdiği zayıf tepkidir.

Avrupa'nın insan hakları retoriği ve Uygur meselesine bakışı

Çin'in insan hakları ihlallerine ilişkin ciddi endişeler olduğunu belirten BM raporuna yönelik Avrupalı devletlerin

tepkisi, Avrupa Birliği'nin (AB) derin bir stratejik kırılma içerisindedir. Avrupa'nın rapora ve Çin'in hak ihlallerine tepkisi, bazı eleştirel açıklamalar dışında, hiçbir şey söylememek ve yapmamak olmuştur. Avrupalı devletlerin ve AB'nin bu pasif tutum ve açıklamaları, Avrupa'nın insan haklarına olan "bağlılığının" sadece boş bir retorikten ibaret olduğuna dair eleştirileri de beraberinde getirmiştir.

AB, BM'nin raporunu "memnuniyetle karşıladığını" belirtmiş, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, Doğu Türkistan bölgesindeki durumun Çin, BM ve daha geniş anlamda uluslararası toplum tarafından "acilen" gündeme alınmasının gerektiğini ifade etmiştir. Avrupa Parlamentosu üyesi olan ve aynı zamanda Çin'e yönelik eleştirileri ile bilinen Raphaël Glucksmann da BM'nin raporunu övmüş ve AB'nin Çin'e yönelik acil bir ithalat yasağı dâhil bir dizi yaptırım uygulaması için bu raporun yeterli olduğunu belirtmiştir.

Çin'in kara listesinde olan bir başka Avrupa Parlamentosu üyesi Reinhard Bütikofer ise, BM raporunun gelecekteki AB-Çin ilişkileri için sonuçlarının olacağını öngördüğünü ifade etmiştir. Bütikofer, "Uygurlara ve Sincan'daki diğer Müslüman azınlıklara yönelik baskı konusu, Avrupa kurumları ve üye

AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, [European Parliament, Flickr/C.C.2.0]

devletlerin hükümetleri ile Pekin hükümeti arasındaki her resmî temasta gündeme getirilmeli” sözleriyle Avrupa’nın Çin’e yönelik baskısını arttırması gerektiğini belirtirken, “Umuyorum ki, yıllardır mevcut olan bu kadar çok kanıtın BM raporu aracılığıyla teyit edilmesi, özellikle Müslüman dünyadaki ve daha geniş anlamda güney yarım küredeki bazı ülkeleri bu konularda geçmişteki tutumlarını yeniden değerlendirmeye teşvik edecektir.” sözleriyle de Müslüman ülkelerin ve özellikle Afrika kıtasındaki ülkelerin Çin’e destek veren tutumlarını değiştirmelerinin gerekliliğini vurgulamıştır.

AB, Uygurların zorla çalıştırıldığı fabrikalarda üretilen ürünlerin kendi pazarında satılmasını yasaklayan yasa tasarılarını da tartışmış, bazı ürünlere yönelik yasaklar gündeme gelmiştir. Ancak AB’nin bu konudaki tutumu dahi, Avrupa-merkezci ve ikircikli tutumun açık bir örneğidir. Zira bir ta-

raftan zorla çalıştırılan insanlar tarafından üretilen ürünlerin ithalat ve ihracatına AB sınırlarında ambargo uygulanması tartışmaları devam ederken diğer taraftan tüm insan hakları ihlalleri ve uluslararası hukuk kurallarını ihlal eden Çin’e karşı bu yöndeki bir adımın uluslararası ticaret hukukuna aykırı olduğuna dair tartışmalar da sürmektedir. Bu tartışmaların temelinde ise, AB ülkelerinin insan hakları ve uluslararası hukuk yerine kendi çıkarlarını önceleyen bir zihniyete sahip olması bulunmaktadır. BM raporunun, AB’ye güneş enerjisi panellerinin tedarikini etkileyebileceğine dair endişeler -ki bu paneller için temel malzemelerden olan polisilikon arzının çoğunluğu Sincan’daki fabrikalarda üretilmektedir- Avrupa-merkezci tutumun bir göstergesi niteliğindedir.

Ekonomik kaygılar Avrupalı devletlerin ve AB’nin tutumunu etkiliyor

Dünyada yaşanan gelişmeler karşısında insan haklarına ve uluslararası normlara bağlı kalınması gerektiğini sık sık dile getiren ve zaman zaman insan hakları savunuculuğu rolünü üstlenen Avrupalı devletlerin Uygur meselesi konusunda yeterince çaba sarf etmemesi, Çin’in kıtadaki ekonomik ve siyasi gücünün ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Kıta ülkelerinin Çin ile ekonomik ilişkilere öncelik verdikleri için Uygurların içinde bulunduğu durum ve bölgedeki hak ihlalleri karşısında sessiz kaldıkları gerçeği, AB ülkeleri ile Çin arasında her geçen yıl artan ticaret hacmi verileri ile de açıklanabilir. AB ülkelerinin 2021 yı-

linda Çin'e ihracatı 223 milyar avro olmuştur. Bu rakam, bir önceki yıla göre 20 milyar avroluk bir artışı temsil etmektedir. Buna karşılık Çin'in AB'ye ihracatı ise, 2021 yılında 472 milyar avro olarak kaydedilmiştir. İki güç arasında ki bu devasa ticaret hacmi, AB'nin ve üye ülkelerin Çin'e karşı reaksiyon göstermelerini kısıtlayıcı bir faktör olarak kabul edilmektedir.

Avrupalı siyasetçiler, bir yandan Çin'in insan hakları ihlallerine yönelik endişelerini açıkça dile getirirken diğer yandan da Çin'de faaliyet gösteren büyük Avrupalı şirketlerin de etkisiyle eylemlerini ve söylemlerini belirli bir düzeyde tutarak temkinli hareket etme eğilimindedirler. Zira Avrupalı şirketler, siyasetçiler kadar açık bir şekilde bu gerçeği dile getirememekte ve benimsedikleri bu "sessizlik" politikasına siyasetçileri de dâhil edebilmektedirler.

Avrupa'nın en sanayileşmiş ülkelerinden olan ve AB'nin lokomotifi olarak da görülen Almanya için Çin'e olan bağımlılık çok daha özel bir boyuttadır. Alman otomotiv devi *Volkswagen*'in uzun süredir bölgede faaliyet gösteren fabrikalarını kapatmayacağına ve fabrikalarında zorla çalıştırma olmadığına yönelik ısrarı ve Almanya'nın Çin'in Sincan bölgesindeki hak ihlallerine yönelik sessizliği, uluslararası kamuoyunun eleştirilerine sebep olmaktadır. Almanya, görünürde Çin'in hak ihlallerine yönelik eleştirilerini ve endişelerini BM oturumları dâhil birçok mecrada dile getirirse de uygulamada bu eleştiriler basit kınamalar olarak

kalmakta ve somut bir yaptırım ya da politika hâline dönüşmemektedir.

Fransa Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, BM raporunun bulgularının BM tarafından dikkatle izlenmesi gerektiği vurgulanarak Çin, insan hakları ihlallerine son vermeye çağırılmıştır. Almanya Dışişleri Bakanlığı ise zorla çalıştırma konusuna odaklanarak, tedarik zincirlerindeki zorla çalıştırılmayla mücadele için AB düzeyinde bir kampanya yürüteceklerini ve bunu BM düzeyine de taşıyabileceklerini belirtmiştir. Bakanlık, açıklamasında uzun süredir bu raporu beklediklerini ve raporun yayınlanmasını memnuniyetle karşıladıklarını da belirtmiştir.

Raporun yayınlandığı dönemde Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı olan eski başbakan Liz Truss, raporun uluslararası toplum nezdinde Çin'i utandıran

”

Çin'in uygulamalarına karşı bi duruş sergileme konusunda dünyanın geri kalanına göre daha açık olsalar da, Avrupalı devletlerin ekonomik ve siyasi kaygıları, Çin'e karşı yine de sınırlı bir tepki gösterilmesine neden olmaktadır.

üzücü kanıtlar içerdiğini söylemiştir. Truss, kendisini bir “Çin Şahini” olarak tanımlamaktadır. Başbakan olduğu dönemde Çin’e karşı somut adımlar atılmasına yönelik politikaları olan Truss, Çin ile ilişkilerin gerilmesine yol açmakla eleştirilmiştir. İstifasının ardından birçok analist, Çin ile ilişkilerde “istikrar” şansının arttığını, ilişkilerin “normalleşebileceğini” belirtmiştir. Bu yönüyle İngiltere, rapora karşı diğer Avrupa ülkelerinden daha “sert” bir yanıt vermiştir. Selefi Boris Johnson gibi Çin’e karşı “şahin” yaklaşımını sürdüren Truss’un en kısa süre görev yapan İngiliz başbakanı olarak görevini bırakması, Çin tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu durum Çin’in Avrupa’da en gergin ilişkilere sahip olduğu ülkenin İngiltere olduğunu göstermektedir. Ancak Çin karşıtı liderlerin İngiltere yönetiminde uzun süre kalamadıkları da vakıadır. Bunun nedeni Çin ile Birleşik Krallık arasındaki ticaret hacmine bakıldığında daha iyi anlaşılabilir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi her geçen yıl dramatik şekilde artmaktadır. 2021 yılında Çin’in Birleşik Krallık’a ihracatı 87,3 milyar dolarken, Birleşik Krallık’ın Çin’e yaptığı ihracat 22,5 milyar dolar değerindedir.

Genel anlamda Çin’in uygulamalarına karşı bir duruş sergileme konusunda dünyanın geri kalanına göre daha açık olsalar da Avrupalı devletlerin ekonomik ve siyasi kaygıları, Çin’e karşı yine de sınırlı bir tepki gösterilmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda, BM raporundaki endişeleri haklı ve önemli bulduklarını bildiren Avrupalı devlet-

ler, raporun içeriğine dair eksiklikleri göz ardı etme eğilimi göstermişlerdir. Avrupa’nın Çin tedarik zincirine olan bağımlılığının Rus gazına olan bağımlılığından bile daha stratejik bir seviyede olması bu eğilimin en önemli sebeplerindendir. Bu nedenle Avrupa’da, Çin’in hak ihlallerine yönelik bu rapor hakkında kurumsal ve bütün bir karşı duruşun olmadığı görülmektedir.

ABD’nin tutumu ikircikli ve tutarsız olarak göze çarpmakta

BM raporu, ABD tarafından da olumlu karşılanmış, ABD’nin “soykırım” olarak tanımladığı, Çin’in Uygurlara ve diğer etnik gruplara karşı işlediği ihlallere yönelik endişelerini derinleştirdiği belirtilmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken yaptığı açıklamada, raporun Çin’in etnik ve dinî azınlık gruplarına yönelik “korkunç muamelesini” itibar edilebilir bir şekilde tanımladığını söylemiştir. Blinken açıklamasında, “Bu

ABD ile Çin arasındaki ekonomik savaş, ABD’nin Uygur meselesini Çin’e karşı bir “silah” olarak kullandığına dair iddiaları da beraberinde getirmektedir.

rapor, ÇHC hükümet yetkililerinin çoğunluğu Müslüman olan Uygurlara ve Sincan'daki diğer etnik ve dinî azınlık gruplarının mensuplarına karşı işlediği devam eden soykırım ve insanlığa karşı suçlarla ilgili ciddi endişemizi derinleştiriyor ve yeniden teyit ediyor.” diyerek, ABD'nin Uygurlara yönelik ihlalleri soykırım olarak gördüğünü belirtmiştir. ABD'nin BM Büyükelçisi Linda Thomas-Greenfield ise, ülkesinin Çin'in ihlallerine bir son verilmesini talep etmek için müttefikleri ve ortaklarıyla birlikte çalışacağını söylemiştir.

Ayrıca ABD, 31 Ekim 2022 tarihli BM Genel Kurulu Üçüncü İnsan Hakları Durumu Komitesi'nde 50 ülke adına yayınlanan Çin'in Sincan bölgesindeki insan hakları durumuna dair ortak bildirinin de imzacılarından.

Ne var ki ABD'nin Suriye, Irak ve Afganistan başta olmak üzere, dünyanın birçok yerinde binlerce Müslüman'ın ölümünden sorumlu olması ve Çin ile arasındaki ekonomik savaş, Uygur meselesini Çin'e karşı bir “silah” olarak kullandığına dair iddiaları da beraberinde getirmektedir. Bu iddiaları destekler nitelikte olan bir başka konu ise, ABD'nin ülkeleri içinde yaşayan belirli bir dinî ve etnik gruba yönelik hak ihlallerinde ve şiddet eylemlerinde bulunan Myanmar ve Çin hükümetlerine yönelik farklı tutumudur. Myanmar hükümeti de uzun yıllardır ülkenin Arakan bölgesinde yaşayan Rohingya Müslümanlarına yönelik şiddet eylemlerinde bulunmaktadır. Bu saldırılar 2017 yılında daha da artmış ve 700.000'den fazla Rohingya'nın ülkeyi terk etmesi-

ABD Başkanı Joe Biden, 15 Kasım'da Washington'daki Beyaz Saray'da Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile çevrimiçi bir toplantı gerçekleştirirken, [Getty Images / Alex Wong]

ne neden olmuştur. ABD, 2022 yılında Rohingya halkına yönelik faaliyetleri de “soykırım” olarak tanımıştır. Uygurlara yönelik ihlaller ise hem Trump hem de Biden yönetimleri tarafından soykırım olarak tanınmıştır. Fakat ABD, Myanmar'da şubat ayında gerçekleşen askerî darbe ile devrilen, 2017 yılındaki Rohingya Müslümanlarına yönelik soykırımın sorumlusu devrik lider Aung San Suu Kyi'yi desteklerken, Çin'e ve bazı Çinli yöneticilere, Uygurlara yönelik soykırım faaliyetleri dolayısıyla çeşitli yaptırımlar ve ambargolar uygulamaktadır. Bu durum uluslararası kamuoyunda, ABD'nin soykırıma maruz kalan halklar üzerinden kendi çıkarlarına yönelik politikalar uyguladığına yönelik eleştirilere sebep olmaktadır.

Michelle Bachelet raporu BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği görevinin son gününde yayınladı,
[Reuters / Pierre Albouy]

Batı Bloğu, Uygurlar için “insan hakları savunuculuğu” rolünü oynamakta isteksiz

ABD, Birleşik Krallık Avam Kamarası, Hollanda Parlamentosu, Kanada Avam Kamarası, Belçika Parlamentosu, Litvanya Ulusal Meclisi Seimas ve Çek Senatosu da dâhil birçok devlet Çin’in Uygurlara yönelik faaliyetlerini “soykırım” olarak tanımıştır. Çin’e karşı önemli bir adım olarak görülebilecek bu kararların genellikle bağlayıcı olmayan önergeler şeklinde açıklanması ise, Çin’e karşı daha somut adımlar atılmasına dair sağlam bir irade olmadığını göstermektedir. Bu da alınan bu kararların ve üst düzey açıklamaların siyasi temelli karar ve açıklamalar olduğu, ülkelerin Çin ile ilişkileri bağlamında değişebileceği konusundaki şüpheleri arttırmaktadır.

Zira BM raporunda “soykırım” ifadesinin geçmemesi, bunun yerine hak ihlallerine dair iddia ve endişelerin “inan-dırıcı” olduğunun belirtilmesi, Çin’in eylemlerini soykırım olarak tanımlayan bu ülkelerden tepki görmemiştir. Bu ülkelerin, Çin’in Sincan’da gerçekleştirdiği eylemleri soykırım olarak tanımlamaları gerçek anlamda insan hakları prensiplerine olan sıkı bağlılıklarından kaynaklanmış olsaydı, BM raporunun bu “özenli ve bilinçli” diline yönelik de somut bir tepki göstermeleri gerekirdi.

Uygur diasporası raporu eksik balsa da Çin’e karşı önemli bir adım olarak görmektedir

Doğu Türkistan ve Uygur meseleleri hakkında çalışmalar yapan insan hakları grupları raporu belirli noktalarda

yetersiz ve zayıf bulsalar da KP yönetiminin toplama kampı programlarına ve Doğu Trkistanlılara yönelik diğer hak ihlallerine verilen uluslararası tepkiler bakımında önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Çin, rapordaki iddiaları reddederek, iddialara karşı bir rapor yayınlamıştır

BM raporunun yayınlanmasını durdurmak için son ana kadar girişimde bulunan Çin hükümeti, raporu Çin karşıtı bir karalama olarak gördüğünü belirtip reddetmiştir. Pekin yönetimi, raporun “Çin karşıtı gler tarafından üretilen dezenformasyon ve yalanlara dayanđını” söyleyerek, bunun bir karalama

ve iftira olduğunu ve Çin’in iç işlerine müdahale olarak gördüklerini belirtmiştir. Çin Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Wang Wenbin, raporun yayınlanması-
nın ardından düzenlediği basın toplantısında, söz konusu raporu “tamamen yasa dışı ve geçersiz” olarak nitelendirmiştir. Wenbin ayrıca, raporu BMİH-YK’nin ABD ve Batı’nın suç ortağı hâline geldiğinin bir kanıtı olarak gördüklerini belirtmiştir.

KP yönetimi, bu resmî yanıtın yanı sıra 121 sayfalık bir karşı rapor yayınlamış ve Çin’in bölgeye yönelik “radikalizmle mücadele” ve “mesleki eğitim ve ğretim merkezleri” gibi faaliyetlerinin bölgeye istikrar getirdiğini ve terörizm tehdidini azalttığını iddia etmiştir.

SONUÇ

KP yönetimi tarafından Sincan Uygur zerk Bölgesi olarak da bilinen Doğu Türkistan bölgesinde oldukça ciddi insan hakları ihlalleri gerçekleştirilmektedir. Söz konusu bölgede meydana gelen insan hakları ihlalleri; insanların zorla yerinden edilmesi, zorla çalıştırılma, zorla kaybedilme, kısırlaştırılma, kişisel verilerin izinsiz toplanması ve kullanımı, özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi, yasa dışı yerleşimler yoluyla demografi mühendisliğinin gerçekleştirilmesi, belirli bir gruba yönelik ayrımcı faaliyetler, insanların zorla toplama kamplarında alıkonması, şiddet ve işkence, cinsel istismar, kültürel ve

dinî asimilasyon ve propaganda faaliyetlerine maruz bırakılma şeklinde sıralanabilir. Ancak bu ihlaller listesi, KP yönetimindeki bölgede gerçekleştirilen zulümlerin yalnızca ufak bir bölümüne denk gelmektedir. Bu durum dahi, bölgede gerçekleştirilen zulmün şiddetinin anlaşılması için yeterli olacaktır.

Son yıllarda gerçekleştirdiği ekonomik büyümeyi, özellikle Afrika ve diğer bölgelerdeki az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler üzerinde bir baskı aracı olarak kullanan Pekin yönetimi ise, söz konusu iddiaları temelsiz bilgi ve bel-

gelere başvurarak gerçekleştirdiği dezenformasyon faaliyetleriyle yok saymaya devam etmektedir. Çin'in büyük yatırımlar gerçekleştirdiği ülkeler ise BM ve diğer uluslararası platformlarda Çin aleyhine düzenlenen oylamalarda Çin'in tarafında pozisyon almaktadır. Çin'in karşısında yer alan ülkeler ise, Uygur meselesini âdeta Çin'e karşı bir "silah" olarak kullanmakta ve kendi çıkarları doğrultusunda pozisyon değiştirebilmektedirler. Bu ikircikli durumda ÇKP yönetiminin elini güçlendirmektedir. Sincan'daki hak ihlallerine karşı en açık tepkiyi gösteren ülkeler genellikle Batı ülkeleri olmakla birlikte, bu durumu siyasi arenada araçsallaştıranlar da yine bu ülkelerdir. Zira hem söz konusu gelişmiş ülkelerin birçoğunun Çin ile büyük hacimli ticari faaliyetleri vardır hem de Çin'de faaliyet gösteren birçok Avrupa ve ABD menşeli firma bulunmaktadır.

Batılı ülkeler ve şirketler, bir yandan Çin'in Sincan'daki hak ihlallerine dair endişe duyduklarını ve zorla çalıştırılma gibi faaliyetleri kınadıklarını bildirirken diğer yandan da kendi şirketlerine ait fabrikalarda bu yönde bir zorla çalıştırma yahut benzeri hak ihlallerinin bulunmadığını iddia ederek ÇKP yönetiminin elini güçlendirmektedirler. Zira Uygur meselesinin kendi iç meselesi olduğunu iddia eden ÇKP yönetimi, diğer ülkelerin bu konudaki tutumlarını da iç işlerine müdahale olarak gördüğünü belirtmektedir.

Birçok belge ile kanıtlanmış olsa dahi kendi fabrikalarında bu yönde bir ihlal olmadığı için kendilerini "akladıklarını" iddia eden Batılı ülkeler, Çin'in diğer fabrika ve toplama kamplarında gerçekleştirdiği ihlaller konusunda ise bu durumun Çin'in iç meselesi olduğu algısına hizmet edecek bir tutum sergilemektedirler. Bu ise dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen insan hakları ihlallerinin de bu şekilde meşrulaştırılabileceğine dair algıyı güçlendirmektedir. Böylesine tehlike bir algının kabul görmemesi için uluslararası toplum ve kuruluşların bir an önce, Çin hükümetinin ve ÇKP yönetiminin Sincan'daki insan haklarına ve uluslararası hukuka aykırı faaliyetlerine yönelik harekete geçmesi gerekmektedir. ÇKP yönetiminin giderek artan zulmü bölge halkı için çok ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlar, ilerleyen süreçlerde hem Çin'in diğer bölgelerinde hem de küresel çapta başka sorunları da beraberinde getirme eğilimindedir.

Sonuç olarak BMİHYK tarafından 31 Ağustos 2022 tarihinde yayınlanan ve Doğu Türkistan'daki insan haklarına dair endişelerin dile getirildiği rapor, Çin'in bölgede yürüttüğü insanlık dışı faaliyetlerine, insan hakları ihlallerine ve uluslararası hukuka aykırı uygulamalarına güçlü bir sesle karşı çıkmaktan uzaktır. Ancak yine de raporda yer verilen hak ihlallerinin BM tarafından dile getirilmesi, Uygur meselesinin çözümü için önemlidir.

SONNOTLAR

¹ The State Council Information Office of the People's Republic of China, "Full Text: Xinjiang Population Dynamics and Data", 26.09.2021, <http://www.scio.gov.cn/zfbps/32832/Document/1713594/1713594.htm>

² Debasish Chaudhuri, "A Survey of the Economic Situation in Xinjiang and its Role in the Twenty-first Century", *China Report*, Cilt 41, Sayı 1, 2005, ss. 1-28.

³ Lillian Craig Harris, "Xinjiang, Central Asia and the Implications for China's Policy in the Islamic World", *The China Quarterly*, Cilt 133, 1993, s. 115.

⁴ "Sinopec discovers 1.7b-ton oil reserves in Xinjiang", *Global Times*, 10.08.2022 <https://www.globaltimes.cn/page/202208/1272682.shtml>

⁵ Michael E. Clarke, *Xinjiang and China's Rise in Central Asia – A History*, London: Routledge, 2011, ss. 31-57.

⁶ Peng Xizhe, "Demographic Consequences of the Great Leap Forward in China's Provinces", *Population and Development Review*, Cilt 13, Sayı 4, 1987.

⁷ Gardner Bovingdon, *Autonomy in Xinjiang: Han Nationalist Imperatives and Uyghur Discontent*, Washington: East-West Center Washington, Policy Studies 11, 2004, s. 13.

⁸ Gardner Bovingdon, *The Uyghurs, Strangers in Their Own Land*, New York: Columbia University Press, 2010.

⁹ Elizabeth Van Wie Davis, "Uyghur Muslim Ethnic Separatism in Xinjiang, China", *Asian Affairs: An American Review*, Cilt 35, Sayı 1, 2008, ss. 15-30.

¹⁰ Edward Wong, "China Invests in Region Rich in Oil, Coal and Also Strife", *The New York Times*, 2014, <https://www.nytimes.com/2014/12/21/world/asia/china-invests-in-xinjiang-region-rich-in-oil-coal-and-also-strife.html> ; Xu Li-jun vd., "Renewable and sustainable energy of Xinjiang and development strategy of node areas in the 'Silk Road Economic Belt'", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Sayı 79, 2017, ss. 274-285.

¹¹ Zheng Lu ve Xiang Deng, "China's Western Development Strategy: Policies, Effects and Prospects", MPRA Paper No. 35201, s. 20,

[https://mpira.ub.uni-muenchen.de/35201/\(01.12.2022\)](https://mpira.ub.uni-muenchen.de/35201/(01.12.2022)).

¹² English.Gov.Cn (The State Council The People's Republic of China), "New five-year plan brings hope to China's West", 27.12.2016, http://english.www.gov.cn/premier/news/2016/12/27/content_281475526349906.htm

¹³ Uluslararası Enerji Ajansı, "China's Worldwide Quest for Energy Security", 2000, s. 7, <https://iea.blob.core.windows.net/assets/fc4b5a43-0716-4e7a-9f0e-f56f29999f41/ChinasWorldwideQuestforEnergySecurity.pdf>

¹⁴ Michael Hart, "Central Asia's Oil and Gas Now Flows to the East", *The Diplomat*, 18.08.2016. <https://thediplomat.com/2016/08/central-asias-oil-and-gas-now-flows-to-the-east/>

¹⁵ Chen Xiangming ve Fakhmiddin Fazilov, "Re-centering Central Asia: China's 'New Great Game' in the old Eurasian Heartland", *Palgrave Commun*, 4, 71, 2018, <https://doi.org/10.1057/s41599-018-0125-5>

¹⁶ Wei Shan ve Gang Chen, "The Urumqi Riots and China's Ethnic Policy in Xinjiang", *East Asian Policy*, 2009, ss. 14-22.

¹⁷ James Leibold, "Surveillance in China's Xinjiang Region: Ethnic Sorting, Coercion, and Inducement", *Journal of Contemporary China*, 2019, ss. 1-15.

¹⁸ "Who are the Uyghurs and why is China being accused of genocide?", *BBC News*, 24.05.2022, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-22278037>

¹⁹ Asım Doğan, *Hegemony with Chinese Characteristics: From the Tributary System to the*

Belt and Road Initiative, New York: Routledge, 2021.

²⁰ age., s. 143.

²¹ The State Council Information Office of the People's Republic of China, "Full Text: Xinjiang Population Dynamics and Data", 26 Eylül 2021, <http://www.scio.gov.cn/zfbps/32832/Document/1713594/1713594.html>

²² "Subsidies for Han Settlers 'Engineering Demographics' in Uyghur-Majority Southern Xinjiang", *Radio Free Asia*, 13.04.2020, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/settlers-04132020172143.html>

²³ "U.N. expert concludes 'forced labour' has taken place in Xinjiang", *Reuters*, 18.08.2022, <https://www.reuters.com/world/china/un-expert-concludes-forced-labour-has-taken-place-xinjiang-2022-08-18/>

²⁴ "'Reasonable to conclude' forced labour in China: UN expert", *Al-Jazeera*, 18.08.2022, <https://www.aljazeera.com/economy/2022/8/18/forced-labour-claims-in-chinas-xinjiang-reasonable-un-expert>

²⁵ Business & Human Rights Resource Centre, "China: 83 major brands implicated in report on forced labour of ethnic minorities from Xinjiang assigned to factories across provinces; Includes company responses", 01.03.2022, <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/china-83-major-brands-implicated-in-report-on-forced-labour-of-ethnic-minorities-from-xinjiang-assigned-to-factories-across-provinces-includes-company-responses/>

²⁶ Aaron Glasserman, "Is Assimilation the New Norm for China's Ethnic Policy?", *Weather-*

head Center For International Affairs Harvard University, 2022, <https://epicenter.wcfia.harvard.edu/blog/assimilation-new-norm-chinas-ethnic-policy> (26.11.2022).

²⁷ “Officials open mosques in Xinjiang cities visited by UN human rights chief”, *Radio Free Asia*, 01.06.2022, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/mosques-opened-06012022152954.html>

²⁸ Biviana Buitrago, “The Uighur Fight against Chinese Cultural Assimilation”, Irénées: Resources For Peace. (2008), https://www.irenees.net/bdf_fiche-experience-658_en.html (30.11.2022).

²⁹ “You Can’t Force People to Assimilate. So Why Is China at It Again?”, *The New York Times*, 16.07.2019, <https://www.nytimes.com/2019/07/16/opinion/china-xinjiang-repression-uyghurs-minorities-backfire.html>

³⁰ “China Bans Uyghur Language in Schools in Key Xinjiang Prefecture”, *Radio Free Asia*, 04.08.2017, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/language-07282017143037.html>

³¹ “Decision to Ban Uyghur Language in Xinjiang Schools an Attack on the Minority Group’s Linguistic and Cultural Rights”, *Pen America*, 03.08.2017, <https://pen.org/press-release/decision-ban-uyghur-language-xinjiang-schools-attack-minority-groups-linguistic-cultural-rights/>

³² age.

³³ “In China’s Xinjiang, ‘COVID zero’ lockdown hits 100 days”, *The Japan Times*, <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/11/18/asia-pacific/xinjiang-covid-zero-lockdown/>

(18.11.2022).

³⁴ “China’s Covid-Zero Lockdown in Xinjiang Has Just Hit 100 Days”, *Bloomberg News*, https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-11-16/china-s-covid-zero-lockdown-in-xinjiang-has-just-hit-100-days?utm_source=google&utm_medium=bd&utm_campaign=google&leadSource=verify%20wall (17.11.2022).

³⁵ “UN rights chief under ‘tremendous pressure’ over Xinjiang report”, *Al-Jazeera*, 25.07.2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/25/un-rights-chief-under-tremendous-pressure-over-chinas-uyghurs>

³⁶ UN High Commissioner for Human Rights, “OHCHR Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People’s Republic of China”, (31.08.2022). <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/2022-08-31/22-08-31-final-assessment.pdf>

³⁷ age., ss. 1-3.

³⁸ age., s. 4.

³⁹ age., s. 5.

⁴⁰ “Şiddet Terörüne Karşı Sert Saldırı Kampanyası” olarak çevrilen kampanya, 2014 yılı Mayıs ayında Çin hükümeti tarafından başlatılmıştır. Zhang Chunxian liderliğinde yürütülen kampanya kapsamında, Doğu Türkistan’da dijital bir kitle gözetim sistemi kurulmuş ve Uygurlara yönelik şiddet içeren baskı politikaları etkisini artırmıştır.

⁴¹ “OHCHR Assessment of human...”, s. 6.

⁴² age., s. 7.

⁴³ age., s. 7.

⁴⁴ age., s. 10.

⁴⁵ age., s. 12.

⁴⁶ age., ss. 15-16.

⁴⁷ age., ss. 21-24.

⁴⁸ age., ss. 25-28.

⁴⁹ age., s. 31.

⁵⁰ UN General Assembly, “Situation of human rights of Rohingya Muslims and other minorities in Myanmar Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights”, 11.11.2020, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/304/89/PDF/G2030489.pdf?OpenElement>

⁵¹ “Statement by UN High Commissioner for Human Rights Michelle Bachelet after of-

ficial visit to China”, *UNHR Statements*, 28.05.2022, <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/05/statement-un-high-commissioner-human-rights-michelle-bachelet-after-official>

⁵² R. Roberts Sean, *The War on the Uyghurs: China’s Internal Campaign Against a Muslim Minority*, Princeton University Press, 2020.

⁵³ Adrian Zenz, “Sterilizations, luds, and Mandatory Birth Control: The CCP’s Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang”, *The Jamestown Foundation*, June, 2020.

⁵⁴ UN General Assembly, *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, (09.12.1948). https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

iNSAMER

iHH
İNSANİ YARDIM VAKFI

Doğu Türkistan'daki insan haklarına dair endişelerin dile getirildiği BM raporu, Çin'in bölgede yürüttüğü insanlık dışı faaliyetlerine, insan hakları ihlallerine ve uluslararası hukuka aykırı uygulamalarına güçlü bir ses ile karşı çıkmaktan uzaktır. Ancak yine de raporda yer verilen hak ihlallerinin BM tarafından dile getirilmesi, Uygur meselesinin çözümü için önemlidir.

INSAMER

info@insamer.com
www.insamer.com